

SEYYİD NESİMÎ

(14. yy. - 15. yy.)

Derleyen: Semiramis Kanbak

© ŞİİR PARKI

İÇİNDEKİLER:

KİMDİR ? - 3

ŞİİRLERİ:

Gazel 1 - 4

Gazel 2 - 6

Gazel 3 - 8

Gazel 4 - 10

Gazel 5 - 11

Gazel 6 - 13

Gazel 7 - 14

İlahi (Ben bu cih'ana sığmazam) - 17

Mesnevi 1 - 20

ONA DAİR:

Seyyid Nesimî üzerine notlar - 29

Şiirimizin özgün nakışçısı Nesimî - 49

Şehitler Şahı Seyyid Nesimî - 62

KİMDİR ?

- SEYYİD NESİMÎ -

*"Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam
Gevher-i lâmekân benem kevn ü mekâna sığmazam"*

Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, doğum yılı kesinlikle bilinmediği gibi ölüm yılı konusunda da değişik görüşler ileri sürülür. 1413-1418 yılları arasında derisi yüzülerek öldürüldüğü söylenir. Gerçek adı "İmadeddin" olan ozan Bağdat'ın "Nesim" ilçesinde doğduğundan, doğduğu yere göre, "Nesimi" takma adını almıştır. Nesimi konusunda bilgi veren kaynaklar birbirine uymaz, bu nedenle kesin bir yargıda bulunma olanağı yoktur.

Nesimi'nin düşüncelerini, inançlarını şiirlerinden kolayca öğreniyoruz. Hurufi inançlarını benimseyen, tanrı ile insan arasında öz birliğinin bulunduğu inanan, insanın tanrı, tanrının insan olduğu görüşünü savunan Nesimi tasavvuf konularını çok akıcı, etkili, uyumlu, yer yer aşırı bir taşkınlığa varan duyarlılıkla dilegetirir.

Şiirinin odağını insan sevgisi, tanrı-insan özdeşliği oluşturur. Azeri ağzıyla yazılan şiirlerinde anlam derinliği, duygu genişliği, aşırı bir sevginin etkisiyle kendinden geçiş egemendir. Divan ozanları arasında, duygu derinliği sözkonusu olduğunda, Nesimi birinci aşamada yer alır. Şiirlerinin özünü oluşturan insan-tanrı sevgisi engel bilmez, durak tanımaz.

Türk şiirinde, özellikle tasavvuf konularını işleyen ozanlar üzerinde, etkisi çağlar boyunca süren, tasavvuf şiirinin belli bir kesimine yön veren Nesimi, acıklı yaşamı nedeniyle de ilgi çekmiştir. Koyu dinci çevrelerce yasaklanmasına karşılık, Nesimi'nin düşünceleri Anadolu'da halk ozanlarını bile etkilemiştir. Şiirleri, Azerbaycan Yazarlar kurulunca derlenip basılmıştır.

Divan Şiiri 1, İsmet Zeki Eyuboğlu, S. 305

ESERLERİ:

Türkçe ve Farsça divanları bulunmaktadır.

ŞİİRLERİ

GAZEL 1

1. Âlemde bu gün sencileyin yâr kimün var
Ger var dir isen yoh dimezen var kimün var

1. (Bugün dünyada senin gibi sevgili kimin vardır. Eğer yok dersen ben kimin böyle sevgilisi var demem.)

2. Dildâr-ı mecâzî bulnur âşıkâ yüz min
Benzer sana tahkîkda dildâr kimün var

2. (Âşık için yüz binlerce geçici sevgili bulunur; ancak gerçekte sana benzer hakiki sevgili kimin vardır.)

3. Mahbûb kamer yüzlü boyı sidre yüküştür
Yanakları gül la'l-i şeker-bâr kimün var

3. (Sevgili ay yüzlü boyu Sidre'ye ulaşmıştır; işte yanakları gül gül; dudağından şeker saçılan bir sevgili kimde vardır.)

4. Lşkun gamına eylemişem gönlümi mahzen
Bir munçılâyın mehzen-i esrâr kimün var

4. (Ben gönlümü aşkın derdine mahzen ettim; işte bunun gibi bir sırlar mahzeni kimde var. Aşk bende vardır, başkalarında bulunur mu?)

5. İy nisbet iden yüzini gülzâra vü bâga
Yüzi tek anun gülşen ü gülzâr kimün var

5. (Ey yüzünü gül bahçesine ve bağa benzeten kimse; o sevgilinin yüzü gibi gül bahçesi ve güllük kimde görülmüştür?)

6. Ayyâreleyin turrası menden gönül aldı
Benzer sana bir turra-i tarrâr kimün var

6. (O sevgilinin alnının üstündeki saçı kımıldayarak beni yoldan çıkardı ve gönlümü aldı. Ey sevgili böyle yağmacı saç senden başka kimde var?)

7. Fâş eylemişem halka ene'l-hakkı vü Hak'dan
Bir mencileyin âşık-ı berdâr kimün var

7. (Ben insanlara ene'l-Hak sözünü açıklamış, açığa vurmuşum. Şimdi gerçekten benim gibi sevgilinin zülfüne asılmış âşıkimin vardır?)

8. İy moncuğı dürdâne sanan gevherüni bil
Tâ kim bilesen lü'lü'-i şehvâr kimün var

8. (Ey boncuğu inci tanesi zanneden gerçek inciyi tanı; tanı dasonunda sevgililer sevgilisi padişaha yakışan incinin kimde olduğunu iyi bil.)

9. Gerçi yanağı matla-ı envârdur anun
Zülfi kimi bir matla-ı envâr kimün var

9. (Gerçekte o sevgilinin yanağı nurların doğduğu yerdir; ayrıca sevgilinin saçına benzer, saçını kımıldattıkça nurlar saçan yüz ondan başka kimde bulunur.)

10. Tâtara saçun tozını tüccâr ile gönder
Tâ kim bileler nâfe-i Tâtâr kimün var

10. (Sen Tatar ülkesine saçının tozunu tüccar ile gönder de;
sonunda Tatar ülkesinin ceylanının göbeğinin miskini ayırt edebilsinler.)

11. Cân ile cihân yâre fedâ kıldı Nesîmî
Anun kimi bir yâr-ı vefâdâr kimün var

11. (Nesimî canı da cihanı da sevgili için feda etti, sevgili için her şeyini veren
Nesimî gibi vefa dolu bir âşık ey sevgili senden başka kimde vardır?)

Dil ve Edebiyat Dergisi, Ağustos 2011, Sayı: 32, S. 30-31
(Hüseyin Ayan, Nesimî Divanı, S. 142)

GAZEL 2

1. Dildâra müştâk oldu cân anun cemâlin arzular
Hicrâna katlanmaz gönül yârin visâlin arzular

1. (Cân, sevgiliye susamış, onun güzel yüzünü arzu etmektedir. Gönül
bu ayrılığa katlanamaz, sevgili ile kavuşmayı arzular.)

2. Yandırdı şevkîn bağırmı gör tâbişimden kim neçe
Cânım susamıştır lebin âb-ı zülâlin arzular

2. (Aşkın bağırmı yaktı, nasıl yaktığını görmek istersen bağırma bak
ve nasıl parıldadığını gör. Canım susadı, senin dudağının serinletici,
billur suyunu arzular.)

3. Yakmak gereksin yaş ile her dem gözün misbâhını
Ger gözlerin gerçekleyin anun hayâlin arzular

3. (Eğer gözlerin gerçekten onun hayâlini arzu ediyorsa, Nesimî,
gözlerinin kandilini her an gözyaşı ile yakman gerekir.)

4. Çarhın hilâl ü bedrine gönlüm dilemez bakmağa
Niçin ki yüzün bedrini kaşın hilâlin arzular

4. (Gönlüm gökdeki hilâle ve dolunaya bakmak istemez. Çünkü gönlüm
senin dolunaya benzeyen yüzünü ve hilâle benzeyen kaşını görmeyi arzular.)

5. Yâ-Rab ne hûrî-çehredir şol mâh-ı tâbân yüzü kim
Gördükçe anun yüzünü güneş zevâlin arzular

5. (Rabbim, onun şu ayın ondördüne benzeyen yüzü nasıl bir hûri
yüzüdür ki, güneş onun yüzünü gördükçe bir an önce batıp gitmeyi arzular.)

6. Âşıkların âzârına gör kim neçe bel bağlamış
Şol bî-vefâ aşıkların niçin vebâlin arzular

6. Gör bak sana gerçekten aşık olanlar senin zulmüne nasıl bel
bağlamışlar, şu vefasız aşıkların niçin senin kötülüğünü arzular

7. Şehdîn hadîsi hem şeker hoş gelmez ol müştâka kim
Şol Rûh-ı Kudsün mantıkı şîrîn-makâlin arzular

7. (O arzulayana, o âşığa, bal ve şekerden sözler hoş gelmez,
O Cebrail'in akla uyan ve şirin sözlerini arzular.)

8. Çîn nâfesinden bezdi cân anberden usandı gönül
Her subh-dem şol dilberin zülfiyle hâlin arzular

8. (Canımız Çîn nâfesinden, miskinden bezdi, gönlümüz güzel kokulu
anberden usandı. Canımız, her sabah şu dilberin saçının lüleleri
ile yüzünün benlerini arzular.)

9. Aşkında kurbân olduğum ister Nesîmî sor neden.
Şol ma'nîden kim dünyede her şey kemâlin arzular

9. (Aşkında kurban olmamı ister Nesimî, sor neden. Şundandır ki bu dünyada her varlık olgunlaşmayı arzular.)

TASD, Sayı 39, S. 579-580
(Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı)

GAZEL 3

1. Gerçek hadîs imiş bu ki hûbun vefâsı yoh
Kim sevdi hûbı didi ki hûbun cefâsı yoh

1. (Güzelde vefa olmadığı doğru sözmüş.
Kim güzeli sevdi de, cefası yok, dedi?)

2. Aşkun belâsı yoh deyüben aşka düşme var
Kim âşık oldu kim didi aşkun belâsı yoh

2. (Aşkın belâsı yok, diyerek, gel aşka düşme sakın; “onun da belâsı vardır.” Kim âşık oldu da, aşkın belâsı yok, dedi?)

3. Anun ki hacc-i ekberi ey can sen olmadun
Beytülharâma varmamış anun Safâsı yoh

3. (Ey can! Sana varmayı, seni ziyaret etmeyi, hac gibi mübarek bir ibadet tanımayan kimse, Kâbeye gitmiyene, Safada bulunmıyana benzer. Öyle bir kimsenin gönlünde zevkten ve sâflıktan, temizlikten eser bulunamaz.)

4. Şeytandır ol ki sûretüne kılmadı sücûd
Bir ince derde düşdi ki hergiz devâsı yoh

4. (Senin güzel yüzüne secde etmiyen kimse şeytandır ve asla ilâcı olmıyan bir ince derde düşmüş demektir.)

5. Şol can ki senden özge taleb etmedi murâd
Hicrinde yakasın anı her dem revâsı yoh

5. (Senden başka muradı olmıyan, senden başka birşey istemiyen bir canı, her zaman ayrılığının ateşinde yakman reva değildir.)

6. Yârab ne şem imiş bu mehûn yüzi kim anun
Yüzi katinde şems-i duhânun ziyâsı yoh

6. (Ey Tanrı! Bu, aya benziyen güzelin yüzü nasıl bir mum imiş ki onun yanında kuşluk güneşi sönük kalır.)

7. Bîmâr-i aşka can verür ey can lebûn velî
Münkir sanur kim ol şefeteynün şifâsı yoh

7. (Ey sevgili! Aşk hastasına senin dudağın can verir. Fakat, imanı olmıyan kimse, o dudakların şifası yok sanır.)

8. Gel gel beru ki savm ü salâtun kazâsı var
Sensüz geçen zamân-i hayâtun kazâsı yoh

8. (Gel, buraya gel! Çünkü orucun ve namazın kazası mümkündür, fakat sensiz yaşanan zamanın kazası kazası yoktur, telâfisi imkânsızdır.)

9. Aynûn hatâsuz ey bût-i Çin tökdi kanımı
Türk-i Hatâdur, aslına varur hatâsı yoh

9. (Ey Çin güzeli! Gözün hiç yanılmadan kanımı döktü. O bir hatalı güzeldir elbette aslına çekecektir; yani Türkler gibi attığını vurur, oku hedefe isabet ettirir.)

10. Fânî cihâna bakma geçer ömri sevme kim
Ömrün zevâli var ü cihânun bekası yoh

10. (Fânî cihana bakma, geçici ömrü sevmel! Çünkü, ömrün sonu gelir, dünya da ebedi değildir, kimseye kalmaz, fânidir.)

11. Yârun gelür hemîşe cefâsı Nesîmiye
Sen sanma kim Nesîmiye yârun atâsı yoh

11. (Nesimiye daima yârın cefası gelir. Onun için ona sevgilinin
ihsanı yoktur sanma; asıl ihsan, bu cefadır.)

İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, S. 28-31

GAZEL 4

1. Nigârûm dilberûm yârûm enîsûm mûnisûm cânûm
Refîkûm hem-demûm ömrûm revânûm derde dermânûm

1. (Sevgilim, gönül verdiğim, yârim, dostum, can ciğer arkadaşım, canım,
yoldaşım, sohbet arkadaşım, ömrüm, birlikte koşulup gittiğim,
derdimin dermanı!)

2. Şehûm mâhum dil-ârâmum hayâtum dirliğüm rûhum
Penâhum maksadum meylûm medâru fikrûm ü cânûm

2. (Padişahım, ayım, gönlümün eğlencesi, hayatım, ruhum, sığınağım,
maksadım, etrafında dönüp dolaştığım, canım, düşüncemde devamlı olan,
hiç aklımdan gitmeyen sevdiğim.)

3. Kamer-çehrem perî-ruhum zarîfûm şûhum u şengûm
Semen-bûyum gül-endâmum zehî serv-i gülistânûm

3. (Ay yüzlüm, peri yüzlüm, ince, kırılgan gönül alan sevgilim, yasemin
kokulum, gül boylum, gül bahçesinin servisi.)

4. Latîfûm nâzûkûm hûbum habîbûm turfe mahbûbum
Hicâzum Kâbe vü Tûrum behiştûm hûr u rıdvânûm

4. (Gönle hoş gelen zarif sevgilim, dostum, yeni sevgilim, Hicaz'ım, Kâbe'm,
Tûr'um, cennetim, cennet kızı ve cennet oğlanlarına benzer sevgilim.)

5. Gülûm reyhânûm eşcârûm abîrûm anberûm ûdum
Dürûm mervâridûm kânûm akîkûm la'l ü mercânûm

5. (Gölüm, reyhanım, dalım budağım, kokum, miskim, öd ağacım, incim, mervaridüm, maden ocağım, akîkim, lâlim, mercanım.)

6. Dil-efrûzum vefâdârum ciger-sûzum cefâkârum
Hudâvendüm cihândârum emîrüm şâh u sultânüm

6. (Gönlü aydınlatan sevgilim, vefalım, ciğerimi yakan, cefa eden, efendim, cihanı tutan sultanım, padişahım, güzeller şahı sultanım!)

7. Çerâğüm şemüm ü nûrum ziyâ'um yılduzum şemsüm
Hezârüm bülbülüm kebküm Nesîmî yahşî elhânüm

7. (Çıram, mumum, nurum, ışığım, yıldızım, güneşim, bülbülüm, keklğim, işte ben güzel sözler söyleyen Nesimî'yim.)

Dil ve Edebiyat Dergisi, Ağustos 2011, Sayı: 32, S. 34
(Hüseyin Ayan, Nesimî Divanı, S. 225/242)

GAZEL 5

1. Nûşîn lebinün lâli lâli lebinün nûşîn
Şîrin severem cândan cândan severem şîrin

1. (Dudağının şarabı tatlı, şarabı dudağına tat vermiş;
seni candan tatlı severim, seni sevmek tatlıdır.)

2. Hûrî yüzünü görse görse yüzünü hûrî
Miskîn olur ol hayrân hayrân olur ol miskîn

2. (Cennet kızı yüzünü görse eğer cennet kızları yüzünü görse
o kendini kaybeder, onlar kaybeder kendilerini.)

3. Tûbâ kadini yârün yârün kadini Tûbâ
Temkîn kıluram cândan cândan kıluram temkîn

3. (Sevgilinin Tuba boyu, Tuba boyu sevgilinin ben onu candan temkin kılarım, ona canımda yer veririm.)

4. Hüsnün tutar âfâkı âfâkı tutar hüsnün
Tahsîn idedür hurşîd hurşîd idedür tahsîn

4. (Güzelliğin bütün ufukları kaplar; bütün ufukları güzelliğin örter, buna güneş alkış tutar, gerçekten güneş o güzelliği alkışlar.)

5. Devr-i kameri yüzün yüzün devr-i kameri
Pür çîn girih-i zülfün zülfün girihi pür çîn

5. (Yüzün kamer devridir, kamer devri yüzündür; zülfünün düğümleri kıvrım kıvrımdır, kıvrım kıvrım saçlarının düğümleri vardır.)

6. Kuçmış bilini her dem her dem bilini kuçmış
Zerrin kemer-i nâzûk nâzûk kemer-i zerrîn

6. (Her an belini sarmış, sarmış belini her an; incitmeyen altın kemer, altından incitmeyen kemer her an belinde dolanır.)

7. Şâhâ yüzünüz ayı ayı yüzünüz şâhâ
Rengin çü gül-i ahmer çü gül-i ahmer rengîn

7. (Ey sevgili padişahım yüzünüzün ay gibi oluşu, ay gibi yüzünüzün varlığı; tıpkı kırmızı gül rengi gibi, renkli kırmızı gül gibi.)

8. Her kim yüzünü görmez görmez yüzünü her kim
Çendîn çeker ol hicrân hicrân çeker ol çendîn

8. (Kim yüzünü görmez, senin yüzünü kim görmezse, o çok çoklu kadar ayrılık çeker, ayrılık içinde hasretle yanıp tutuşur.)

9. Buldı Nesîmî vashı vashı Nesîmî buldı
Üstün kamudan sözi sözi kamudan üstün

9. (Nesimî gerçeğe ulaştı, kavuştu Nesimî gerçeğe. Onun sözü hepsinden üstündür; o söylese söyledikleri her şeyin üstündedir.)

Dil ve Edebiyat Dergisi, Ağustos 2011, Sayı: 32, S. 32
(Hüseyin Ayan, Nesimî Divanı, S. 256-257/294)

GAZEL 6

1. Yüzün âyine-i ehl-i safâdur
Sözün bu derdüme her dem devâdur

1. (Ey sevgili senin yüzün gönül sahiplerinin aynası; sözün de her an derdime ilaçtır.)

2. Boyun Tûbâ la'lündür âb-ı Kevser
Şarâb-ı la'lünüz nutk-ı Hudâdur

2. (Boyun Tuba ağacı, dudağın Kevser şarabıdır; gerçekte dudağımızdan dökülen şarap, sözler de Hakk'ın sözleridir.)

3. Kaşun mihrâbına aynun imâmı
Kılur men secdeyi bi'llâh revâdur

3. (Senin mihraba benzeyen kaşına aynen imam gibi ben de secde ederim; bu benim için küfür değildir.)

4. Saçun el-fakru fahridür fakîre
Sevâdü'l-vechi fî-dâri'l-bekâdur

4. (Saçların benim gibi düşkün âşık Peygamber'in "fakirlikle övünürüm" sözünü hatırlatır. Yüzüne dökülen o siyahlıklar ebedîlik evinde olmak gibidir.)

5. Sıfâtun Hak kelâmı zâhir oldı
Ki zâtun mebd'e'i her dü serâdur

5. (Senin niteliklerin Hakk'ın sözü gibi ortaya çıktı;
zaten senin şahsın her iki âlemin de başlangıcıdır.)

6. Cemâlün tân ider cennetde hûra
Cihânda her ne var şâh u gedâdur

6. (Dünyada dilenci ve padişah ne varsa; senin yüzünün güzelliğini görünce cennet kızlarını kınamaya başlarlar.)

7. Kerîm ü râhim ü rahmânsın iy dost
Mükerrim pür keremlerden ulâdur

7. (Ey sevgili, sen cömertsin, acıyan ve esirgeyensin.
İkram eden ne kadar cömertlik varsa ondan üstündür.)

8. Nesîmî'nün kelâmından işitdün
Ki cânı Hakk'ı ilen âşinâdur

8. (Ben Nesimî'nin keliminden, onun canının Hak ile dost olduğunu işittim.)

Dil ve Edebiyat Dergisi, Ağustos 2011, Sayı: 32, S. 31
(Hüseyin Ayan, Nesimî Divanı, S. 145/112)

GAZEL 7

1. Zülfünü anber-feşân itmek dilersin itmegil
Gâret-i dîn kasd-ı cân itmek dilersin itmegil

1. (Zülfünü koku saçan anber etmek istiyorsun, bununla dinimi
yağmalamak, canımı da almak istiyorsun, yapma, bundan vazgeç.)

2. Burka'ı tarh eylemişsin iy kamer yüzünden uş
Fitne-i âhir zamân itmek dilersin itmegil

2. (Ey ay yüzlü sevgili yüzündeki örtüyü kaldırıp atmak istemişsin;
böyle yapmakla ahir zaman fitnesini ortaya çıkarmak, âşıkları peşine
düşürmek istiyorsun yapma, etme.)

3. Hatt u hâlin matıku't-tayr oldu ehl-i vahdete
Kuş dilin sen tercemân itmek dilersin itmegil

3. (Senin yüzündeki tüyler ve benler birlik içinde olanlara kuş
dilinden söylüyor, sen kuş dilini anlatmak istiyorsun, bunu yapma.)

4. Çün ene'l-hakdan götürdi sûretün mâhı nikâb
Sen hakı niçün nihân itmek dilersin itmegil

4. (Senin yüzünün ayı ene'l-Hak sözünden perdesini kaldırdı; bırak
sen gerçeği neden saklamak istiyorsun, bunu yapma.)

5. Âşıka çok cevır idersin ahde kılmazsın vefâ
Adını nâ-mihribân itmek dilersin itmegil

5. (Âşığa nice nice eziyet eder ve verdiği sözde durmazsın, bunu
bırak ve adının sevgisiz, vefasız sevgili olmasını istiyorsun, bunu yapma.)

6. Sûretün genc-i hafîdür gösterürsin gözgüde
Âlem-i gaybı ayân itmek dilersin itmegil

6. (Senin yüzün gizli bir hazinedir, bunu aynada göstermişsin;
böylece gizlilik âlemini ortaya çıkarmak istiyorsun, bunu yapma.)

7. Gamzeden Mısırî kılıç virmişsin esrük türkine
Kan bahâsuz bunça kan itmek dilersin itmegil

7. (Yan bakışlarınla sarhoş eden güzele Mısır kılıcı vermişsin;
karşılıksız nice nice kan dökmek, can yakmak istiyorsun, bundan vazgeç.)

8. Eyledi ışkun mahabbet tîrine kalkan beni
şimdi küllî bî-nişân itmek dilersin itmegil

8. (Senin aşkın sevgi okuna beni kalkan yaptı; şimdi de büsbütün ortadan kaldırıp nişansız, adsız, sansız etmek istiyorsun, bundan vazgeç.)

9. Kirpügünden cân şikâr oklar düzermişsin meger
Kaşların yayın kemân itmek dilersin itmegil

9. (Kirpiklerinden can avlayan oklar yaparmışsın meğer; kaşlarının yayını keman yapmak istermişsin, bunu yapma.)

10. Bâda virmişsin perîşân zülfünü dağıtmaga
Cânları bî-hânümân itmek dilersin itmegil

10. (Darmadağınık zülfünü daha da perişan etmek için rüzgâra tutmuşsun; böylece canları evsiz barksız etmek istiyormuşsun, bundan vazgeç.)

11. şübhesüz bilün iki âlemde şâhum kimi yoh
Lâ-şebah adın beyân itmek dilersin itmegil

11. (şunu açıkça söyleyeyim, iki dünyada da benim padişahım gibi bir sultan yoktur; benzetmeyi bırak adını söylemek istiyormuşsun, bunu yapma.)

12. Gitmek istersin gözümden dem-be-dem yaşum kimi
Cânımı tenden revân itmek dilersin itmegil

12. (Sen benim gözümden gözyaşım gibi zaman zaman gitmek istemişsin; hatta canımı da vücudumdan alıp götürmek istiyormuşsun, bunu yapma.)

13. Lâ-tuharrik âyeti indi beyânun şânına
Ol beyânı sen beyân itmek dilersin itmegil

13. (Senin açıklamaların yüzünden “dur, hareket etme” ayeti geldi, o sözü sen açıklamak istiyormuşsun, bundan vazgeç.)

14. İy Nesîmî Hak'dan istersen götürmek perdeyi
Büt-peresti bî-gümân itmek dilersin itmegil

14. (Ey Nesimî sen Hak'tan perdeyi kaldırmak isteyerek, puta tapan kimseyi
şüpheye düşürmek istiyormuşsun, bunu yapma, bırak ve vazgeç.)

Dil ve Edebiyat Dergisi, Ağustos 2011, Sayı: 32, S. 33-34
(Hüseyin Ayan; Nesimî Divanı, S. 213-214/227)

İLÂHÎ

(BEN BU CİHÂNA SIĞMAZAM)

1. Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam
Cevher-i lâmekân benim kevn ü mekâna sığmazam

1. (İki cihan (dünya ve ahiret) benim içime sığar, ancak ben bu dünyaya
sıgmam. Mekansızlık cevheri bende, ben bu aleme sığmam.)

2. Kevn ü mekândır âyetim zâta gider bidâyetim
Sen bu nişân ile beni bil ki nişâne sığmazam

2. (Bütün varlıklar ve mekan benim delilimdir. Başlangıcım varlık sahibi
olan Zat'la başlar. Sen beni bu işaretle tanı, ama bil ki ben bu
işarete de sığmam.)

3. Kimse gümân ü zann ile olmadı Hakk ile biliş
Hakkı bilen bilir ki ben zann ü gümâna sığmazam

3. (Hiç kimse zanla, kuşkuyla Hakk'ı bilenlerden olmadı.
Hakk'ı bilen bilir ki, ben zanna ve kuşkuya da sığmam.)

4. Sûrete bak vü ma'nîyi sûret içinde tanı kim
Cism ile cân benim velî cism ile câna sığmazam

4. (Dış görünüşe bakıp bu dış görünüş içinde gerçek manayı, iç görünüşü tanı.
Çünkü beden de, ruh da benim. Ancak ben ruha da, bedene de sığmam.)

5. Hem sadefim hem inciym haşr ü sırât
Bunca kumâş ü raht ile ben bu dükâna sığmazam
5. (Hem inci kabuğu, hem de inciym, yani hem dış hem iç. Mahşer meydanı ve Sırat. Bunca kumaş ve binek takımıyla ben bu dükkâna sığmam.)
6. Genc-i nihân benim ben uş ayn-ı ayân benim ben uş
Gevher-i kân benim ben uş bahr ile kâna sığmazam
6. (İşte gizli hazine benim. Görünenin aynısı işte benim. Bu hazine kaynağının incisi de işte benim. Ancak ben ne denize, ne de kaynağa sığmam.)
7. Arş ile ferş ü kâf ü nûn bende bulundu cümle çün
Kes sözünü uzatma kim şerh u beyâna sığmazam
7. (Yeryüzü ile gökyüzü ve "kâf" ile "nun" gibi bütün herşey bende bulunduğu için, ey bana akıl vermeye kalkışan kişi sesini kes. Çünkü ben, sözlere ve açıklamalara sığmam.)
8. Gerçi muhît-i a'zâmım adım âdem durur âdemim
Dâr ile kûn fekân benim ben mu mekâna sığmazam
8. (Gerçi her tarafı kaplayan ulu varlık benim, adım insan olduğu için, insanım.
Mâlik olan da, "ol" denilince olan da benim, ben bu mekana da sığmam.)
9. Cân ile hem cihân benim dehr ile hem zamân benim
Gör bu latifeyi ki ben dehr ü zamâna sığmazam
9. (Ruhla aynı cihanı paylaşan, âlemle aynı zamanı yaşayan benim. Ancak şu hoşluğa bak ki, ben ne bu âleme, ne de bu zamana sığarım.)
10. Encüm ile felek benim vahy ile melek benim
Çek dilini vü epsem ol ben bu lisâna sığmazam

10. (Yıldızlarla felek benim. Vahiy de, melek de benim. Dilini tut ve konuşma, çünkü ben bu dile de sığmam.)

11. Zerre benim güneş benim çâr ile penc ü şeş benim
Sûreti gör beyân ile çünkü beyâna sığmazam

11. (En küçük varlık da, güneş de benim. Dört (dört unsur: toprak, su, rûzgâr, ateş), beş (beş duyu) ile altı (altı yön: sağ, sol, ön, arka, üst, alt) da benim. Sözle anlatılan görünüşü gör, ancak ben anlatılana da sığmam.)

12. Zât ileyim sıfât ile Kadr ileyim Berât ile
Gül-şekerim nebât ile piste-dehâna sığmazam

12. (Sıfatımdan dolayı Zât ile birlikteyim, Berat'ım, imtiyazım nedeniyle Kadr içindeyim, itibardayım. Şeker kamışı sayesinde gül tatlısıyım. Kapalı ağızlara sığmam.)

13. Şehd ile hem şeker hem şems benim kamer benim
Rûh-ı revân bağışlarım rûh-ı revâna sığmazam

13. (Bal ile şeker benim Güneş benim, Ay benim. Herkese akıcı bir ruh bağışlarım, ancak kendim bu akıcı ruha sığmam.)

14. Tîr benim kemân benim pîr benim civân benim
Devlet-i câvidan benim îne vü âna sığmazam

14. (Ok benim, yay benim, yaşlı benim, genç benim, sonsuz devlet benim, mekana ve zamana sığmam.)

15. Yer ü gökü düzen benim geri dönüp bozan benim
Cümle yazı yazan benim ben bu dîvâna sığmazam

15. (Yerle göğü düzenleyen benim, sonra dönüp bozan benim bütün yazıları yazan benim, ben bu divâna sığmam.)

16. Nâra yanan şecer benim çarha çıkar hacir benim
Gör bu odun zebânesin ben bu zebâne sığmazam

16. (Ateşten yanan ağaç benim, göğre çıkan taş benim. Bu ateşin alevini gör.
Ben bu lûgate sığmam.)

17. Gerçi bugün Nesîmîyim Hâşîmîyim Kureyşîyim
Bundan uludur âyetim âyet ü şâna sığmazam

17. (Gerçi bugün Nesimîyim, Hâşîmîyim Kureyşîyim ama menzîlim bundan
büyüktür, ben menzile ve şâna sığmam.)

Alevî Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1, S. 275

MESNEVÎ 1 (*)

1. Derya- yi muhit cûşa geldi;
Kevn ile mekân hurûşa geldi.

1. (Okyanuslar coştukça coştı
Yer gök çağıldadıkça çağıldadı.)

2. Sîrr- i ezel oldı aşkârâ;
Arif nice eylesün müdârâ?

2. (Ezel sırrı ortaya döküldü. İrfan sahibi artık yüze gülüp durma
gereğini neden duysun?)

3. Her zerre güneşden oldı zâhir;
Toprağa sücûd kıldı tâhir.

3. (Güneş her zerreyi ortaya çıkardı.
Temiz olanlar toprağa secde ettiler.)

4. Nakkaş bilindi nakş içinde
Lâ'l oldu iyân Bedahş içinde

4. (Nakış içinde onu nakşeden anlaşıldı,
Kızıl süs taşı içindeki lâl açığa çıktı.)

5. Acı su şerâ- i Kevser oldu;
Har- zehre nebât- i şeker oldu

5. (Acı su kevser şarabı oldu
Har-zehre [Ebû Cehl karpuzu] şeker kamışına döndü.)

6. Tiryâk mizâcı tutdı âğû;
Lü'lü- yi müdevver oldu dârû.

6. (Zehir, tiryâk gibi, zehirin öldürücü özelliğini giderme vasfını edindi. Lü'lü- yi müdevver, yani zehir olarak kullanılan yuvarlak inci, panzehir oldu.)

7. Külli yer ü gök Hak oldu mutlak;
Söyler def ü çeng ü ney "Ene- 'l- Hak!"

7. (Yer ve gök baştan başa Hak oldu
Bu yüzden, tef, saz ve ney "Hak Benim" diye söylerler.)

8. Ma'suk ile aşık oldu bir zat,
Mahv oldu vücud- i nefy ü isbât.

8. (Sevilenle seven, bütünleşip tek oldu.
İnkarın ve onayının kökü kurudu.)

9. Her katre muhît- i a'zem oldu;
Her zerre Mesîh- i Meryem oldu.

9. (Her damla bir okyanus oldu
Her zerre Meryem oğlu İsa oldu.)

10. Taş ü keserek oldu verd ü nesrin,
Ferhad ile Husrev oldu Şirin
10. (Taş ve kuru çamur parçası gül ve yaban gülü oldu.
Ferhat ile Hüsrev Şirin oldu, yani arzulanan oldu)
11. Mescûd ile sâcid oldu vâhid;
Mescûd- i hakiki oldu sâcid.
11. (Secde edilen ile secde eden birleşti
Secde eden gerçek secde edilen sıfatına erişti.)
12. İman ile küfr bir şey oldu;
Acı ile datlu bir mey oldu.
12. (İmanla inkar aynılaştı,
Tatlı ve acı bir arada eriyip aktı.)
13. Şirket aradan götürdi zahmet;
Vahdetten açıldı bâb- i rahmet.
13. (Birliktelik güçlükleri götürdü
Birlikten rahmet kapısı açıldı.)
14. Can ile ten oldu bir hakikat;
Birleşdi şeriat ü tarikat
14. (Can ile beden bir gerçeklik oldu
Şeriat ile tarikat birleşti.)
15. Eşya ikilikden oldu hâlî,
Bâki Ahad oldu lâ- yezâli.
15. (Toplum ikilikten kurtuldu
Sonu olmayanlar sonsuza kadar kalıcı oldular.)

16. Ey talib eger değülsen a'mâ,
Gör va'de- i "Küllü men aleyhâ."
16. (Ey talep eden, eğer kör değilsen "Yer üzerinde bulunan herkes yok olacaktır." ayetindeki ecel'i gör.)
17. Ref oldu hicab-i mâ- sivali- 'ilâh';
El- kudretü ve 'l- bekâ'ü li- 'llâh.
17. (Allah ile kul arasındaki perde ortadan kalktı Kudret te, daim olmak da Allah'ındır.)
18. Gayr oldu helâk ü vech kaldı;
Bahr oldu şu kim bu bahre daldı.
18. (Allah'tan başkası yok oldu, yalnız onun sureti kaldı. Bu denize kim daldıysa deniz oldu.)
19. Ger âçuh ise basiretün bâh;
Gör sende Hakk'ı vü gitme irâh !
19. (Eğer hakikati kalbinle görebiliyorsan bak Sendeki Hakk'ı gör, uzağa gitmene gerek yok.)
20. Gör sende seni ne cism ü cansen
Maksûd- i vücud- i "Kün fe-kân" sen.
20. (Nasıl bir beden ve can olduğunu sen kendinde gör. "Ol" emrinin oluş sebebi sensin.)
21. Çün mü'mine mü'min oldu mir'ât,
Mir'âtuna bâh u anda gör zât!
21. (Değilmi ki mümine mümin ayna oldu Aynana bak ve orada aslını gör.)

22. Her kimse ki esrüdi bu meyden,
Hayy- i ebed oldu zat- i Hayy- den,

22. (Her kim ki bu meyle coştı
Zat-i Hayy (Allah) katında ebediyen diri oldu.)

23. Nefsin tanıdı vü bildi Rabbi;
Tevhid yolında ekdi habbi.

23. (Kendini tanıdı ve Rabb'ini bildi
Birlik yolunda tohumlar ekti.)

24. Ey Hak'dan irâh olan Azâzîl,
Ger div değülsen ademi bil!

24. (Ey Hak'tan uzak olan şeytan,
Eğer iblis değilsen, insanı tanı.)

25. Hak'dan sana "Lâ - tuti'hu" geldi;
Hem "Ve'scüd va 'ktrebib!"deyildi.

25. (Hak'tan senin için "Ona uymayın" emri geldi.
"Secde edip bize yaklaş" ta denildi.)

26. Çalındı kıyametin nefiri;
Ey sağır eşitmedün safiri?

26. (Kıyamet borusu çalındı
Ey sağır, o sesi işitmedin mi?)

27. Haşrin günü geldi; uyhudan dür!
İnanmaz isen gözünü aç gör!

27. (Kıyamet günü geldi, uykudan kalk
İnanmazsan gözünü aç bak.)

28. Uyhudan uyan ki Mahşer oldu;
Gör nice zeman e pür- şer oldu.

28. (Uykudan uyan ki Mahşer oldu.
Gör bak ne çok zaman e insanı günahkar oldu)

29. Neşr oldu, uyan! Kuruldu Mizan;
Haşr oldu, inan! Bilindi Yezdân.

29. (Herkes e duyuruldu, uyan! Adalet tartısı, yüce mahkeme,
kuruldu. Kıyamet günü oldu, İnan! Hakk bilindi.)

30. Sûr ünin eşitmedi kulağın?
Dayandı bu köpriden ayağın?

30. (Kıyamet borusunun sesini kulağın işitmedi mi?
Köprüden geçmeye ayak mı sürüyorsun?)

31. Çün mahrem- i "Kul kefâ" değülsen,
Biganesen âşnâ değülsen.

31. (Çünkü O'nun sırrına hikmetine vakıf değilsin
İlgisizsin, aşına değilsin.)

32. Yerden çıha- geldi Dâbbetü'l- Arz,
Uş sirrini eyledüm sana arz.

32. (Kıyamet alamelerinden biri olan "Dabbetü'l- Arz"
yerden çıkıp geldi. İşte onun sırrını sana arz ettim.)

33. Çün sen geçesen bu istivâdan,
Âzâd olasan gam ü beladan

33. (Sen bu çizgiden öteye geçersen
Keder ve beladan kurtulursun.)

34. Ya'ni ki bu istivâdadır Hak,
Ol Mâlik- i Mülk, Hayy- i mutlak

34. (Demem o ki o mülkün sahibi
mutlak diri olan bu çizgidedir.)

35. Hak'dan bu Sırât- i Müstakim'i,
Bil-gil ki budur Hak'ın Naim'i.

35. (Bu dosdoğru yol Hak'tandır,
Bunu bil! Bu Hak'ın nimetidir.)

36. Hem hâtem ü uş elümde ferman;
Ya'ni ki benem bu gün Süleyman.

36. (Şimdi mühür de benim elimde, ferman da!
O halde bu gün Süleyman benim!)

37. Mûsa benem, uş asâ elümde;
Hak'dan ezeli kılıç belümde.

37. (Mûsa benim; işte asâ elimde;
Hakk'ın ezeli kılıcı da belimdedir.)

38. Müşrikden ider muvahhidi fark;
Eyvah ana kim işi ola zerk.

38. (Allah'a ortak koşanla Allahın birliğine inananı ayırdeder.
Hile ve riyakarlık yapanın vay haline.)

39. Halkın eline basar asâyı;
Ya'ni ki bilün bu istivâyı.

39. (Halkın eline asâyı verir
Ki bu ayırma çizgisini bilip anlasınlar diye)

40. Hem Cennet ü Hûr ü hem Likadur,
Rahman ile Arş-ı istivâdur.

40. (Hem Cennet, hem Huri hem de Allah'ın
tecellisidir. Allah ile arş ve ayırma çizgisidir.)

41. Ademde tecelli kıldı Allah;
Kıl ademe secde, olma güm-râh!

41. (Allah Âdem'de tecellî etti. Sen de Âdem'e
secde et. Yolunu şaşırmış olanlardan olma.)

42. Şeytan- i lâine uyma zinhar!
Anın sözine inanma ey yar

42. (Ey yar, sakın, lanetlenmiş şeytana
uyma, onun sözüne inanma)

43. Yüzün bu cihetden ola beyzâ,
Min- Fazli ilâhına teâlâ.

43. (Yüce Allah'ın faziletiyle,
yüzün bu yönden ak olsun.)

44. Adem dükeli Hak oldu bil- gil!
Mescûd- i hakika secde kıl- gil!

44. (Tüm insanlar Hak oldu, bil
Gerçek secde edilene secde et.)

45. Fazi ister isen hakikate var!
Sa'y eyle bu işe, kalma zinhar!

45. (Erdem istersen bu gerçeğe git!
Gayret et, bu işte sakın geride kalma.)

46. "Enfâs- i Nesimi gör ne candır;
Deryâ- yi muhit ü dürr- i kandır."

46. (Nesimî'nin nefeslerinin insana nasıl can verdiğini gör.
O bir okyanus ve inci madenidir.)

47. Bir bahre dolupdurur Nesimi;
Ya'ni n'ider ol zer ile simi?

47. (Nesimî bir denize dolup durmaktadır
Yani o altın ile gümüşü ne yapsın?)

(*) Bu mesnevi'nin beyit sıralaması basma nüshalarla yazma nüshalarda başka başkadır. Buraya, Cennetzade nüshasındaki sıralamaya uygun olarak alınmıştır.

Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1, S. 260-262

ONA DAİR

SEYYİT NESİMÎ ÜZERİNE NOTLAR

XIV. yüzyıl Azeri edebiyatının en güçlü temsilcisi olan Nesimi'nin geniş ünü ve etkilerine karşın yaşamı üzerine bizi tam anlamıyla aydınlatabilecek yeterli bir bilgiye sahip değiliz.

Bu konuda çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgiler, doyurucu olmadığı gibi, birbirine aykırı düşer niteliktedir.

Lâtîfî ve Hasan Çelebi Tezkereleri, onun Bağdat dolaylarında Nesim adlı bir bucakta doğduğu için bu adla anıldığını yazmaktadırlar.

Şairle aynı çağda yaşayan İbnü Hacerü'l Askalanî İnbâu'l-ğumur bi-ebnâül-umr adlı kronolojik tarihinde ondan Nesimeddin Tebrizi diye söz ediyor ve sonradan Halep'e geldiğini bildiriyor. Riyazu'l-Arrifin'de ve daha başkalarında ise Şirazlı olarak gösteriliyor.

Bütün bu söylentilere karşı Âşık Çelebi Tezkiresi'nde "Türkmani- cins ve Amidî-dâr ve halk içre siyâdetle şöhre-dâr" olduğu yazılıdır.

Faik Reşat Bey de "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye"sinde (S: 114), "Türkmen cinsinden olduğunu ve Diyarbekir'de doğduğunu" söylüyor ve sonra da "bazı kimseler Bağdat'ta Nesim namında bir karyeden olduğunu, bu

münasebetle Nesimi tahâllüs ettiğini beyan ederlerse de sahihi yazdığımız gibidir" diyor. Fakat nedense, bu kesin yargıyı neye dayanarak verdiğini bildirmiyor.

Mehmet Halit "Tezkire-nevislere nazaran Nesimî'nin hayatı" başlıklı makalesinde ise hiçbir kesin kanı belirtmemektedir.

Nesimî'nin milliyeti üzerinde de kaynaklar arasında bir birlik görme olanağı yoktur. Ümmet çağında büyük bir önem taşımayan bu konunun bugünkü tartışması biraz güç olmaktadır.

Tarihler ve tezkireler ondan "Seyyid, sahihü'l-ensab, kıdvetü's sâdat" diye söz ettikleri gibi, o da kendisini divanında soyca Hz. Peygamber'e bağlamaktadır.

Ben ki bugün Nesimî'yem, Haşimîyem, Kureyşîyem
Benden uludur ayetim; ayete, şana sığmazam.

başka bir yerde:

Makam-ı aşk-ı Muhammed bugün Nesimi'dir
Ki ehl-i Âl-i Nebîdir ki kıldı ol idrak

diyor.

Şu da bilinen bir gerçektir ki, tarikata bağlı olanlar, özellikle şeyhler öteden beri kendilerini "seyyid" diye anarlar. Buna içtenlikle inanırlar. Bu gün bile Güneydoğu Anadolu'da birçok kişiler, kendilerinin seyyit olduklarına inanırlar. Elinde soy kağıtları (şecere) bulunmayanlar, manevi yönden güçlü olduğuna inandıkları kişilere murakabe ve istihare yaptırırlar. Hele Azerbaycan'da ve İran'da kendilerinin seyyid olduklarına inanan birçok kişiler, başlarında yeşil sarık, sineleri açık olarak dolaşırlar. Onların Peygamber soyun dan geldiğine inananlar, aşırı bir saygı ile açık sinelerini öperler. Kaldı ki, "Nuru'l Hüda Limeni' h-teda" adlı eserde Hurufi halifelerine seyyid denildiğini görüyoruz.

Buna karşılık Nesimi kendi divanında, tarihi kaynaklara uygun olarak kendisinin Türkmen olduğunu açıkça belirtiyor:

Arab nutku dutulmuştur dilinden
Sana kimdür diyen kim Türkman sen

Burada, Türkmen olduğu halde, çok iyi Arapça konuşan ve şiirler yazan şairin bu gücüyle Arapları bile büyülediğini anlatan bir fahriyesini görüyoruz.

Nesimi'nin asıl adı İmamüddin'dir. İbn-i Hacer, ondan Nesimüddin diye söz ediyor. Bazı divanlarındaki şiirlerinde "Hüsseyini" mahlasını da kullandığı görülüyor. Divanındaki bir beyitte de "Ebü'l-Fazl" künyesini kullanmıştır:

Çün Nesimi'nün Ebü'l-Fazl oldu Hakdan künyesi
Cümle esmanun hurufı ayn-ı elkabındadır

Nesimî'nin ölüm yılında da tarihi kaynaklar arasında bir söz birliği yoktur.

Mecalisü'l Uşşak'ın bazı nüshalarında ve Riyazu'l-Arifin'de (h. 837 - 1434), İbn-i Hacer'le, Kâtip Çelebi'nin Keşfu-z-Zunun'unda (h. 820 - 1417 —8) de, Faik Reşat'ın "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye"sinde İse (h. 866 - 1461) tarih lerinde öldüğü kayıtlıdır.

Hurufi şairlerinin en değerlilerinden biri olan Refî-ki Nesimi'ye intisab etmiş, onun en sadık müritlerindendi. —h. 811'de yazdığı "Beşâretname" adlı eserinde Nesimî'nin artık o tarihte ölmüş olduğunu bildirmektedir;

Bana olaldan Nesimî dest-gîr
Secde ider karşuma bedr-i münir
İrmeseydi Hak Naiminden Nesim
Bize yol göstermeseydi ol kerim
Câhil ümahrum-ı ser-gerdan idüm
Her nefes bir fikr ile hayran idüm
Benligüm bana hicab olmuş idi
Batınım mülki harab olmuş idi
Gerçi birkaç fenden almışdum haber
Seçmez idüm anlarınla hayr u şer
Bir yola giderken azar iderüm
Geh yaparum geh giru yüz iderüm
Gah sünni dirilürdüm geh hakîm
Hiçbir mezhebde olmazdum mukim
Medh iderdüm gâh tenasuh mezhebün

Gâh derhrînun öğerdüm meşrebün
Geh meşayihden virür idüm haber
Dir idüm yokdur bulardan mu'teber
İşb u resme her yolu arar idüm
Şol kadar arar idüm k'azar idüm
Kande bir kâmil işidürdüm ki var
Anı bulmayunca kılmazdum karar

Bulub arardum zamirin ser-be-ser
Görür idüm ol dahi benden beter
Her ne dürlü ilme kim kılsam nigâh
Nesne feth olmaz idi eyderdüm ah
Ol Nesim-i Rahmet-i Fazl-ı Huda
Ol İmadüddin sırr-ı Murteza
Canu ten göziyle gören ademi
Ol ki çoklar oldı andan ademi
OL şehid-i aşk-ı Fazl-ı Zülcelâl
Bend u zindanlarda yatan mah u sâl
Ol belâdan ah u efgan itmeyen
Söyleyen esrar pinhan itmeyen
Ol Mesiha-veş seyahat eyleyen
İrişüb her yerde hakkı söyleyen
Kutb-ı âlem pîş-vay-ı ehl-i din
Server-i âfâk emiru'l.müminin
Kim bana bildürdi kimdür Fazl-ı Hak
Perde açıldı vu göründü tabak
Bu harabatımı mâmur eyledi
Zulmet-âbâdımı pür-nûr eyledi
Hızr imiş sundı bana Ab-ı Hayat
Aldum içdüm rihlet itdi müşkilât

diyerek, Nesimî hakkında aydınlatıcı nitelikte bilgi veriyor. Bu manzumenin sonunda rah-ı Huda kelimeleriyle eserin yazıldığı h. 811 (1408) tarihine işaret ediyor.

Bu Beşâretname'yi kıldum tamam
Savmun evvel cum'ası gün vesselâm
Tarihi kendileyin
Serbeser ebyatı oldı rehnüma

diyor.

Bundan ötürüdür ki, Rahmetli Prof. Fuat Köprülü Hayat Dergisi'nde "Nesimî'nin Ölüm Tarihine Dair" yazdığı makalede bu belgeyi temel olarak almış ve "Mecalisu'l-Uşşak'ın kimi nüshalarında rasladığı h. 807 (1404) kaydıyla, Petersburg yazmalar kataloğunu hazırlayan Doren'in eserindeki tarihle bu kanısını desteklemiş ve Nesimî'nin kesin olarak h. 807 (1404) yılında öldüğü sonucuna varmıştır.

Rahmetli Ali Canip Yöntem'in ise, Güneş Dergisi'ndeki makalesinde İbn-i Hacer'in "İnbâu'l-ğumur bi-ebnâi'l-Umr" adlı kronolojik tarihindeki bilgiye dayanarak h. 820 (1417) öldüğünü yazması da dikkate değer görül melidir. Zira, kronolojik tarih yazan bir tarihçinin, olayları yıllara göre yazmak zorunluğunda oluşunu düşünerek on üç yıl gibi önemli bir zaman atlaması yapmayacağını kabul etmek gerekir.

Hele ilk kez bizce saptanan tarihi ve çok önemli bir kaynak Nesimi'nin ölümü olayını, aşağıda yazdığımız gibi bütün ayrıntılarıyla anlatıyor. Onun öldürülmesinde rolü olan kişileri birer birer sayıyor. Bu arada olayın Memlûk Sultanı El Mueyyed Seyfu'-d-din Şeyh (Burci) in hükümdarlık yılları h. 815—824 (1412—1421) içinde geçtiğini de görüyoruz.

Bu belgeler ile İbn-i Hacer'in verdiği bilgi gerçeğe daha da yaklaşmış oluyor. Tezkireler ve tarihi kaynaklar Nesimî'nin derisi yüzülerek öldürüldüğü nü yazmaktadırlar. Buna neden olarak da şeriatın dış yüzüne aykırı görülen düşünceleriyle, bu düşünceleri yayan şiirler söylemiş olması gösteriliyor.

Oysa ki, Arap tarihlerinden edindiğimiz bilgi bu nedenlerin birer bahane olduğunu, gerçekte sağlam kişiliği, güçlü etkisi olan Nesimî'nin manevi etkisinin daha da artmasıyla çevresine pek çok yandaş toplaması ve böylece zaten o zaman karışık bir ortam olan Halep'te adamlarıyla yeni olaylar çıkarması kuşkusu ile politik bir tedbir olarak onu öldürmüş olmaları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aslında Nesimî'nin Anadolu'daki birçok ünlü emirlerle ilişkisinin bulunması, onların saygılarını kazanmış olması Memlûk emirlerini dehşete düşürüyordu.

Kaldı ki, XIV. vüzyıl gibi önasya'da tasavvuf ya da vahdet-i vücût akımının pervasızca geliştiği bir dönemde, yalnız bu yöndeki inançlarını ve görüşlerini açığa vurduğu için insafsız bir ölümle cezalandırılmasına inanmak biraz güçtür.

Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi Tezkirelerinde Nesimi'nin gizlenmesi gereken bir takım sırları açığa vurduğundan ötürü böyle bir sonuçla karşılaştığı belirtilmektedir. Âşık Çelebi, Hasan Çelebi'ye oranla olayın nedenini daha ılımlı bir dille açıklıyor:

Lâtifi ve Künhü'l-Ahbar'da Nesimi'nin bu coşkunluğunun iş açabileceğini düşünen kardeşi Şah Handan tarafından uyarıldığı yazılıdır.

Nesimî gibi çağının sufilerinden olan Şah Handan, kardeşine bir mektup yazarak, herkesin anlayamayacağı ve hazmedemeyeceği duygu ve düşüncelerini gizlemesini salık vermiş ve ona:

Gel bu sırrı kimseye faş eyleme
Hân-ı hassı âmiye aş eyleme

beytini yazmış ve fakat aldığı karşılık:

Derya-yı muhit cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi
Sırr-ı ezel oldu aşkâra
Arif nice eylesün müdâra

beyitleriyle başlayan uzun manzume olmuştur.

Nesimî'nin yaşamıyla ilgili olarak şimdiye dek hiçbir kaynakta göremediğimiz, bu konuda bizi en çok aydınlatan Arap tarihçisi Et-Tabbah'ın "l"-lamu'n-nübela bi-tarih-i Halebu's-şehba" adlı tarihindeki bu konuda yazılanların çevirisini öneminden ötürü aynen veriyoruz:

Künûzu'-z-Zeheb'de der ki:

Yukarıda anılan Yaşbeg gününde zındık Nesimi öldürülmüştür.

İbn-i Hatıbu'n-Nasırıyye adlı şeyhin ve o zaman Şeyh İzzeddin'in nâibi olan Şemseddin İbn Eminü'd-devle, Kadıyu'l-kudat (kadıların kadısı, en yüce yargıç) Fahreddin'eli Mâlikî ve Kadıyu'l-Kudat İbni Hazuk denilen Şahabettin Hanbelî'den kurulan mahkemede, sarfettiği sözlerden ötürü Nesimî için dava açılmıştı. Bazı akılsızlarla onlara uyanlar da, Nesimî'nin kâfir, zındık ve mülhid olduğuna inandırılmışlardı. İbn-i Şankaşu'l-

Hanefi bu davayı yargıçlar ve ilin din bilginleri (ulema) önünde açtığı zaman Naib ona: "Eğer sen iddialarını ispat edemezsen seni öldürürüm" dedi.

Bunun üzerine o, davadan çekindi.

Nesimi ise, hakkındaki iddiaları reddetti, kelime-i şahadet getirdi. Sözlerine başka bir şey katmadı.

Sonra o meclise Şehabettin İbn-i Hilâl geldi ve Kadı Mâlikî'nin oturduğu yerden daha yüksek bir yere oturdu. Bu mecliste, Nesimi'nin zındık olduğuna ve öldürülmesi gerektiğine, tövbesinin kabul olmayacağına dair fetva verdi.

İbn-i Hilâl, oturduğu yerden Maliki'ye dönerek:

"Niçin öldürülemez?" diye sordu.

Mâlikî: "Sen kendi el yazınla öldürülmesi gereklidir" sözünü yazabilir mi sin? diye sorduğunda: "Evet" dedi ve fetvanın suretini yazdı.

Bunun üzerine onun hattı (yazısı) İbn-i Hatıb'a, öbür kadılara ve orada bulunan din bilginlerine (ulema) sunuldu ise de onlar öldürülme kararına katılmaktan çekindiler.

Sonra Mâlikî: "Madem ki kadılar ve din bilginleri bu kararı desteklemiyorlar, ben nasıl senin sözünle öldüreyim", dedi.

Yaşbeg: "Ben kendim öldüremem; zira Sultan bana sonucu kendisine bildirmemi, Nesimî hakkında verilecek buyruğu beklememi emretti" dedi. Meclis dağıldı. Durum Sultan'a bildirildi. Nâib. Nesimî'yi tekrar kalenin zindanına çıkardı.

Bir süre sonra Sultan Müeyyed: "Derisi yüzülsün ve Haleb'de yedi gün teşhir edilsin, dellal bağırsın. sonra da organları kesilsin. bir parçası Dulkadir oğlu Ali Beğ'e, kardeşi Nasıruddin ve Osman Karayülük'e gönderilsin; çünkü bu Nesimi bunların inançlarını bozmuştu" diye resmi buyruk gönderdi. Bunun üzerine Nesimî öldürüldü.

Tarihi olayın ayrıntıları bize gösteriyor ki, Nesimî ve benzeri kişilerin ortadan kaldırılmalarının hemen daima gerçek nedenleri politiktir.

İnanç ve davranışların, dine aykırı olduğunu herkese duyurarak kamu oyunundan işin gerçeğini saklamak içindir.

Nesimi'nin gözünü kırpmadan ölüme meydan okuması İslâm dünyasında onu bir kahraman olarak yükseltmiş, bu olayla ilgili menkabevi hikâyelerin söylenmesine olanak hazırlamıştır.

Yalnız sufi şairler ve yazarlar değil, aynı zamanda halk ve saray şairleri de bu haksızlık ve zulüm karşısında içten ağlamışlar, şairin ölümüyle ilgili çeşitli menkıbeler, öyküler uydurmuşlardır.

Aşağıdaki menkıbeler bunların en ünlüleridir:

1 - Şair, şiirleriyle görüşlerini yaymaya başlayınca, bu şiirleri bir gencin elinde görürler. Delikanlıya: Bu şiir senin mi, Nesimi'nin mi diye sorarlar. O da "benimdir" der. Onu asmağa karar verdikleri anda Nesimi yetişir: "Şiir benimdir, bu genç bu sözleri benim hatırım için benimsemiştir" der. Bunun üzerine çocuğu bırakıp, Nesimî'nin derisini yüzerler ve fazla kan kaybından yüzünün sararması üzerine:

"Ben aşk feleğinin güneşiyim. Aşkın doğduğu yerden doğmuştum. Şimdi gurub ediyorum. Güneş, batacağı zaman sararır onun için bu durumdayım" diye seslenir.

2 - Başka bir söylentiye göre, Nesimi'nin küfrüne ve öldürülmesine fetva veren kadı: "Bu öyle bir kâfirdir ki, kazara pis kanı insanın bir yerine sıçrasa, orasını kesmek lâzım gelir" demiş. Garip bir rastlantı sonucu Nesimî'nin derisi yüzülürken seyreden müftünün parmağına bir damla kan sıçrar. Orada bulunanlardan biri müftüye: "Fetvanız gereğince parmağınızın kesilmesi gerekecek" demiş. Müftü: "Ben o sözü örnek diye söylemiştim" diyerek sözü değiştirmeye çalışmış. Bunun üzerine Nesimî müftünün bu hazin durumuna bakarak gülümser ve orada şu beyti söyler:

Zahidin yek parmağın kessen döner Haktan kaçır
Gör bu miskin aşkı ser-pa soyarlar ağlamaz!

Yine halk arasında yayılan söylentilerde, Nesimî'nin derisi yüzülerek öldürüleceğinin keramet yoluyla bilindiğine işaret edilir:

Nesimî ile Kemal Ümmî birlikte Sultan Şüca'nın tekkesine gitmişler. Baba Sultan'dan izinsiz bir koçunu boğazlamışlar. Baba, haberi olmadan yapılan bu işe pek üzölmüş, Cemâli celâle dönerek, Nesimi'nin önüne bir ustura, Kemal Ümmî'nin önüne de bir ip bırakmış. Böylece birinin derisinin yüzüleceğine, öbürünün de asılacağına işaret etmek istemiş.

Fazlullah Hurufî de Nesimi'nin Halep'te uğrayacağı büyük felâketi önceden keşif ve keramet yoluyla sezmiş, ona; "Seyahat edecek olursa gitmemesini, eğer yolu oraya düşerse çok uyanık ve ihtiyatlı davranmasını" salık vermiş ve şu beyti söylemiş:

Ger be-sefer mirevî ez Haleb endişe kun
Ger be-Haleb mî-resî hazıru gındil bâş

Nesimî'nin şiirlerinin ve sözlerinin dine aykırı gösterilerek insanlık dışı yollarla öldürölüşü yalnız onu izleyen Hurufî-Bektaşî ozanlarını etkilemekle kalmamış, bütün İslam aleminde ona olan sevgi ve bağılığı arttırmıştır.

Kendi müridi Refiî'nin "Beşaretname"sinden Nesimi'yle ilgili bölüm daha önce olduğı gibi aktarılmıştı. Bu örneğın şairin yaşamına geniş ölçüde ışık tutmasıyla birlikte ölümünün bıraktığı etki yönünden de değeri büyüktür.

Yine XVI. yüzyılın başında yaşayan Hatayî (Şah İsmail Safevî), şiirlerinden birinde Nesimî olayına şöyle değinmiştir:

Mihr u vefa biri birinden azdı
Behlûl baykuşleyin viranda gezdi
Seyyid Nesimî'yi zahidler yüzdü
İncinmedi Haktan gelen cefaya

diyor.

Türkmen ozanlarından Mahdum Kuli de, çağdaşı Hîveli Durdu Şeyh ile yaptığı atışmada Nesimi'nin başına gelenleri hatırlatıyor:

Mahdum Kuli:

"Ol nemedir yemediler doydular
Ol nemedir kıyamete koydular

Ol kim idi dabanından soydular
Şair olsan şundan bize haber ver".

Durdu Şeyh:

"Ol didardır yemediler doydular
Ol namazdır kıyamete koydular
Nesimi'ni dabanından soydular
Bizden selam olsun cevap şöyledir."

Kızılsu dolaylarında yaşamış bir Türkmen ozanı da:

Nesimi'nin dabanından soydular
Saman tıkp dervazede koydular
Yedi günden haklığını duydular

diyerek acı acı feryat ediyor.

Nihayet Üsküdarlı Sâfi de Nesimi'ye olan hayranlığını şu kıtasıyla anlatıyor:

Yüzüldün dönmedin merdanelikten
Huda'ya böyledir hubb-ı samimi
Kesafetten çıkup oldun bihakkın
Gülistan-ı ilahinin nesimi

Görülüyor ki, Nesimi'nin bu acıklı ölümü kendisinden sonra gelen birçok ozanlar arasında izleri silinmeyecek etkiler bırakmış, onu halka düşünceleri uğruna başını vermekten çekinmeyen kutsal bir şehit olarak tanıtmıştır.

Şairin mezarı Halep'te kendi adıyla anılan tekkededir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi onun mezarı hakkında şunları yazıyor:

"İç kale hendeği kenarında Şeyh Nesîm tekkesi bir küçük âsitanedir. Amma bir başka ruhaniyet var. Nesimî Hazretleri derisi yüzülmüş iken bu mahalde gelip gaip olup, tilâvet-i Kur'an ederken bulup yine meydan-ı siyasete getirdiler".

İ'lâmü'n-nûbelâ da Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiyi destekleyerek:

"Nesimî Ferafire mahallesinde hükümet konağına yakın Sultan Hamamı denmekle bilinen hamamın karşısında kendi adıyla anılan tekkesinde gömülüdür. Bu tekkenin Şeyhlerine Nesimî demek âdet olmuştur" diyor.

Buna göre, Nesimî'nin öldüğü yerin kesinlikle Halep olduğu ve mezarının da kendi adıyla anılan tekkede bulunduğu anlaşılmaktadır. Buraya dek çeşitli kaynaklara dayanılarak verilen bilgi ne yazık ki, onun yaşamı üzerinde bize tam bir fikir vermekten uzaktır.

XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla XV. yüzyılın başlarında Önasya'da ve özellikle, Anadolu'daki çok karışık toplumsal ve siyasal durum, şairin belirli bir yerde yerleşmesine engel olmuştur. Bu nedenle İran, Irak, Anadolu ve Suriye'yi bir baştan bir başa dolaşmış çeşitli emirlerle görüşmüş, halkın içine girmiş, görmüş ve inançlarını çevresine yaymak için çaba harcamıştır.

Osman Karayülük, Dulkadiroğlu Ali Bek ve Nasruddin gibi tanınmış emirlerle birlikte bulunduğunu ve inanç ve düşüncelerini benimsettiğini, yine tarihlerden öğreniyoruz.

Nesimi'nin yaşadığı ortamı biraz daha aydınlığa kavuşturmak için XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla XV. yüzyılın ilk dönemini kısaca gözden geçirmek gerekir.

Türkler daha Malazgirt (1071) başarısından sonra Anadolu'da ve Önasya'da merkezi devletler kuma çabasındaydılar. Bunun ilk başarılı sonucu Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması olmuştur.

XIII. yüzyılda büyük bir imparatorluk kuran Moğol soyu ise, yüzyıl boyunca Önasya'da da huzur bırakmamıştı. Bu yüzyılın sonunda Anadolu Selçukluları bu uğraşlara dayanamayarak dağılmak zorunda kalmışlardı. Bir yandan Moğol soyundan gelen emirler, bir yandan da Türk beyleri yeni yeni devletler kurmuşlardı.

Yüzyılın ikinci yansında İran'da Muzafferiler; Azerbaycan, Doğu Anadolu, Irak alanlarında Celayirler; Kara Koyunlular; Ak Koyunlular Mısır ve Suriye'de Memlûkler; Sivas ve çevresinde Kadı Burhaneddin de kendi egemenliklerini sürdürme çabasıındaydılar. Anadolu'nun batı

yakasında ise Konya Selçuklularının yıkılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan öteki Anadolu Beylikleri de aynı uğraşı içindeydiler.

Önasya'nın doğu ve batısındaki bütün bu küçük devletler, kimi zaman siyasal entrikalarla, uzun sürmeyen anlaşmalarla, kimi zaman da yaptıkları baskın ve savaşlarla varlıklarını güven altına almak istiyorlardı. Kendilerini güçlü bulanlar da komşularını ortadan kaldırarak sınırlarını genişletmeğe çalışıyorlardı. Bu yüzden Önasya'da hiçbir yörenin dirliğı, düzeni yoktur.

Yüzyılın sonuna doğru Osmanlılar öteki beyliklerin birer birer egemenliklerine son verip tam bir merkezi otorite sağlayacakları sırada Doğu'dan gelen Timur ordusuyla çarpışmak zorunda kalmıştı. Tarihi olayların gelişimi Moğollarla Türkleri bir kez daha karşı karşıya getirmişti. Timur Altın-Ordu devletini de yıkınca Ortaasya'da kendisine karşı koyacak bir güç kalmamıştı. 1384-1387 yıllarında Kuzey İran'ı, Ermeniye'yi ele geçirdi. 1393'de Bağdat ile birlikte Elcezire'yi, Diyarbakır ve çevresiyle Van'ı kuşattı. Sultan Ahmet Celâyir, Mısır'da Sultan Ber kuk'a sığındı. Ne var ki, durumlarını tehlikede görünce Karakoyunlu Yusuf'la birlikte Yıldırım Bayezit'e sığınmak zorunda kaldılar.

Akkoyunlu Osman Karayülük ise, 1398'de Sivas Emiri Kadı Burhaneddin'i öldürdü. Gürcistan seferinden dönen Timur'a Anadolu'da öncülük etti. (1403) de Timur Anadolu'dan ayrılırken Diyarbakır ve dolaylarını ona bağışladı. Böylece bir ucu Doğu Anadolu'da. bir ucu İran'a uzanan büyük bir imparatorluk kurdu.

Ankara Savaşı'nda (1402) Bayezid'in yenilgisinden sonra Yıldırımın oğulları arasındaki taht kavgaları 11 yıl sürdü. (1413)

Timur'un açtığı savaşlarla halklar ve hanedanlar dağıldı. Tac ve taht sahipleri, çağın büyük devlet adamları yerle bir oldu, Horasan'dan Şam'a dek büyük şehirler, başkentler birer harabeye dündü. Bu savaşlar ortalama 6 milyon insanın ölümüne sebepoldu. Halk üzerinde bu korku ve bezginlik uzun süre etkisini sürdürdü. Bu nedenle o günün

şairlerinde çoğunlukla dünyaya ve hayata güvensizlik duygusunun egemen olduğunu görürüz.

Canlarından bezgin bu insanlar, en iyi avunma yolunu tasavvufa bağlanmakta buluyordu. Çeşitli mezhep ve tarikat temsilcileri, şeyhler, sufiler durmadan bu karışık ortamda dolaşıp kendi görüşlerini yaymağa çalışıyorlardı. Çoğunlukla halk tarafından saygı ile karşılandıkları gibi, yöneticilerle de yakın ilişki kurdukları oluyordu.

Bununla birlikte bu gibi etkili kişilerin davranışları yine de büyük dikkat ve kuşku ile karşılanıyordu. Kimi zaman başka bir rakip devletin casusu gibi düşünülüyor, kimi zaman da halkı devlete karşı kıskırtır kuşkusuyla izleniyorlardı.

XV. yüzyılın başında Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin ile onun müritleri Börlükçe Mustafa ve Torlak Kemal'in görüşleri, Bursa'dan Aydın'a dek yayıldı ve çetin iç savaşlara neden oldu. Bedrettin, din bilginleri ile tartıştı. Dini tartışmada onlara üstün geldi. Kimse onun ölümüne fetva verememişken, iktidara bağlı bir bilginden fetva aldılar ve onu ipe çektiler.

II. Murat'ın, Ankara dolaylarında gittikçe etkisi artan Hacı Bayram Veli'den kuşkulanıp görüşmek üzere yanına çağırması ve tutumunu anladıktan sonra rahat bırakması da devleti yönetenlerin bu konudaki kuşkularını anlatır, sanırız.

Bu ortam içinde Nesimi'nin Osman Karayülük gibi Timur'la iyi geçinmiş, onun yandaşı olarak savaşmış, Kadı Burhaneddin'i öldürmüş ve sonra da emirlikten İmparatorluk kurma olanağına erişmiş devlet adamlarını etkisi altına alması, Mısır ve Suriye'de Sultan Berkuk'tan sonra karışık korkulu günler geçiren Memlûkleri kuşkuya düşürmesi doğal sayılmalıdır.

O dönem tarihlerinde Nesimi'nin Dulkadiroğullarıyla da arasının iyi olduğu belirtiliyor. Dulkadiroğulları koşullara göre kimi Osmanlıları, kimi Memlûkleri tutan Maraş ve yöresinde tampon bir beylikti. Memlûkler, Dulkadiroğullarına da güvenemiyorlardı.

Yıldırım Bayezid'in ölümünden (1403), hele Şeyh Bedrettin olayından sonra, Nesimî'nin Osmanlılardan da ilgi görmesi düşünülemezdi.

Netekim Sunullah Gaybi (Ölm. 1661) nin "Sohbetname"sinde Hacı Bayram Velî'nin Nesimi'yi kabul etmediğini söylemesi, akla ve tarihsel olaylara uygun düşmektedir.

Latîfi'ye göre, Nesimi I. Murat gününde Bursa'ya gelmiş ve çağın büyük sufi şairi Şeyhi ile de tanışmıştır. I. Murat'ın padişahlık dönemi (h. 761-

792) (1359-1389) olduğuna göre, Nesimi'nin bu tarihlerde henüz Fuzlullah-ı Hurufî'yi tanımadığını düşünebiliriz.

Hurufîliğin yayılması ise, ancak h. IX. yüzyılın başlarında görülür. Daha sonraki gezisine, bir yandan Hurufîliği yaymak düşüncesi, bir yandan da Fazlullah-ı Hurufî'nin h. 804 (1401—1402) de Miranşah tarafından feci bir şekilde öldürüldükten sonra Hurufîlerin, sıkı bir kovuşturmaya tabi tutulmasının neden olduğu söylenebilir.

Nesimî'nin yaşamından söz ederken onun Fazlullah'ın halifesi ve Hurufîlerin en yüce kişisi olduğuna değinmiştik.

Lâtîfi Tezkiresi (Bkz: S: 332) Onun önceleri "Şiblî'nin cümle-i fukarasından" ve sonra "Fazullah'n hulefasından" olduğunu yazmaktadır ki, h. IV. yüzyılda yaşadığı bilinen Şiblî ile buluşması olanaksızdır. Bu sözün, Şiblî'nin yolunda olduğu anlamını taşıdığı bellidir. Nitekim Âli, Kühü 'l-Ahbar'da bunu böylece düzeltmektedir. Divanında yer yer Şiblî'den söz eder:

Gözlerin süzmüş ü üzmüş cânını âşıkların
Asılı zülfüne yüz bin Şiblî vü Mansur idi
Musi-i Tûr nedür Şiblî vü Mansur nedür
Ejdeha olan ağaç rişte ilen dâr nedür

Yine Lâtîfi Tezkiresi'nde şöyle bir kayıt görüyoruz: "Menakıbu'l-Vâsılîn'de yazar ki: Nesimî Hurufî değildi, Nimetullahî idi; amma huruf ilminden haberdar idi".

Nesimi'nin, ünü o zaman Horasan'dan Mısır'a dek yayılan ve bu ülkelerde pek çok yandaşı bulunan Şah Nimetullah Kuhistanî ile buluşmuş olması olanağı vardır.

Nesimî'nin divanından onun Hz. Muhammed'e, sonra Hz. Âli'ye ve onun soyundan gelen On İki İmam'a karşı saygılı olduğunu anlıyoruz. Zaten o çağda Şii mezhebinin ve batını görüşlerin benimsendiği bir çevrede Şah Nimetullah gibi, şîanın en güçlü imamlarıyla da tanışan şairin, bu tutumu gayel normaldir.

Divanında Hz. Muhammed'le ilgili beyitlerden:

Âlemin cismi vu canı senden ötrü oldu gör
Seyyid-i kevneyn-i âlem ya Muhammed Mustafa

Ey habiba'l-lah ki ismin yazılıdır arşda
Ahmed u Mahmud Ebu 'l- Kasım Muhammed Mustafa

Hz. Ali ile ilgili beyitlerden:

Ahmeda şol kim dedi men şehri ilmeme kapısı
Ol Aliyy-i Murtazadur ol Aliyy-i Murtaza

Ehl-i Beyt'e saygısını gösteren beyitleri:

Ezelden kul olan Âl-i Abâya
Nesimî tek emîr u padişâdur

Ol şeh-i ahsen Hüseyin u bu şeh-i hulk-ı Hasen
Ol şehîd-i zehr-i aşk u bu şehîd-i Kerbelâ

On İki İmam'ı öven beyitleri:

Adem-i Âl-i Abadır Şems-i Zeyne'l-âbidin
Şol Muhammed Bâkır'ı gör mahrem-i Zül-Kibriya

Evvel ü âhır olardur zâhır u batın olar
Cafer-İ Sadık çü Kâzın hem Ali Musa Rıza

Cafer-i Sadık kim oldur pîşvay-ı ehl-i din
Ol emin-i sırr-ı esma şah-ı deryay-ı ata

Lâtifi Tezkiresinin yazma nüshalarından bir kısmı Nesimî için: "Melâ miyye zümresinin reisi" diyor ki:

Ak eyle nam u nengini var oda sal u yah anı
Arif-i zat olan nice mültefit-i sıfat olur

Aşkunda Nesimî olalı halka melâmet
Meşhur-ı cihan olduğu alemde ıyandır.

gibi beyitlerinde, birçok sufilerde görülen melâmet neşesini onda da görmek olağandır.

Sufiler arasında efsanevi bir kahraman gibi daima anılan Hallac-ı Mansur onun için eşsiz bir örnektir.

Mansur'un, Hak uğrunda dar ağacına asılması olayı şairi pek çok etkilemiştir. Mansur gibi Hak ile Hak olmak ve Hak uğrunda canını verebilmek onun en yüce amacıdır:

Daim Ene'l-Hak söylereui Hakdan çü Mansur olmuşam
Kimdir beni ber-dar eden bu şehre meşhur olmuşam
Kiblesiyem sadıkların, maşukuyem aşıkların
Mansuriyem lâyıkların, çün Beyt-i Mamur olmuşam.

Bu beyitlerle başlayan gazelde şair, Hak ile Hak olmanın coşkusunu yaşıyor. Hak adına gerçek duygularını açıklayarak meydan okuyor.

Kani Mansurleyin bir ehl-i Hak kim
Asıla aşk içinde başı ber-dar

Mansurleyin cûşa gelür söyler Ene'l-Hak
Şol sufi-i sâfi ki bu meyhaneye uğrar

Gam değil ber-dar olur Mansur Ene'l-Hak çün dedi
Ecrine buldu savab u derde derman gösterir

Ne gayretli Ene'l-Hak'dur bu ya Rab
Çeker Mansurunu ber-dare mansur

gibi beyitleriyle Mansur'a aşırı hayranlığını belirtmiştir.

Şiirlerinden ve bütün kaynaklardan Nesimî'nin Hurufî olduğunu ve Fazlullah-ı Hurufî'ye yürekten bağlı bulunduğunu anlıyoruz. Yalnız, daha

sonraki çağlarda gelen Hurufîlerin pek basit ve çocukça sözlerinin onun şiirlerinde yeri yoktur. Gerçekte tasavvufun değişik bir şekilde yorumundan başka birşey olmayan Hurufiliğe bağlılığı onun mistik görüşüyle sıkı sıkıya ilgilidir.

Prof. Mr. Browne bir yazısında Hurufî mezhebinin niteliğini dört maddede açıklıyor.

1. İnsanın en yüce mutluluğunu sağlayan ve görevlerini belirten, üsümüzdeki gök ve altımızdaki toprağın ve herşeyin niteliğini belirten ve açık layan gizli bir fen vardır.

2. Bu gizli fen Kur'an'dadır. Fakat bu sırrın anahtarı Fazlullah'tadır. Ondan sonra halifelerine, onlar aracılığıyla da müminlere bildirilmiştir.

3. İnsan (ahsen-i takvim) en güzel yaratılıştadır. Tanrı'yı yansıtır. Melekler ona saygı gösterdiler. Şeytan, bu güzel yaratığa karşı gururlandığı için cennetten kovulmuştur,

4. Kur'an ve onun belirttiği (namaz, oruç, hac, vb.) dini ibadetlerde sonsuz ve derin anlamlar gizlidir.

Nesimi'nin Hurufilik kadrosuna giren şiirlerini birkaç bölüme ayırmak mümkündür:

1. Fazl-ı Hak, Fazl-ı Yezdan, Fazl-ı İlâh adlarıyla andığı Fazlullaha olan bağlılığını gösteren şiirleridir ki, dolayısıyla Hurufiliğe bağlılık derecesini anlatır:

Nesimi Fazl-ı Allah'ı yüzün nurunu çok gördü
Tavaf-ı Kâbe hatm oldu Safa u Hacc-ı Ekberdir

Düşdi kemeud-i zülfüne akl revan kuşu veli
Fazl-ı İlâha yapışan zıll-ı İlâh içindedür

Bulmuşam mülk-i Süleymanı vu Karun gencünü
Fazl-ı Hakdan çün visalün mülk ü mali bendedür

Kâbe yüzündür bize ey Fazl-ı Hak
Zülf ü ruhun Kabe vu îmanımız

Hele divanındaki şu parça, Nesimi'nin üstadının ölümünden sonraki feryadlarını dile getirmesi bakımından dikkate değer sanırız:

Benden yüzün yeşirme kim secde-ghım oldur
Seyr iderem bu arkı horşıd u malum oldur
Hüsnün erağın ey can pervane gibi geçtim
Trik içinde ruşen göründü rhım oldur
Pirsiz eder mi şık ey aşka münkir olan
Dersen ki terkinı ur benüm  şahum oldur
Kirpiğin ile kaşun olmuşdur İsm-i Azam
Divden dahı ne korkam n kim penaham oldur
Hak daviden şahadet isterler ise benden
Ben anı bulmuşam kim yine gvahım oldur
Ey dünyanın ganisi bana hakim bahma
Ben nice müflis n izz  chım oldur
Sen benden olma gafil iste ki ta bilesen
Anı ki tanı mışsen Fazl-ı İlhım oldur
Nesimİ'yem ki düşdüm yüzün glnden ayru
Bülbül gibi çemende feryad u ahım oldur

2. Nesimi'nin şiirlerinde sİ u du, Bist u heşt, gibi Hurufilik sembollerine pek az rastlanmaktadır. Daha ok Kur'andaki Huruf-u Mukattaat ile, ayet parçalarına sık sık raslanır.

3. Hurufilere göre, şekillerin en mükemmeli "Alem-İ Suğra" olan insandır- Sretullah, ekmel olarak insanda tecelli etmiş olduğundan insan saygıya, hatta secde edilmeğe değer bir varlık olarak kabul edilir.

Ey Hak suretlu nigr
Ey Hak sıfatlu beşer

Kur'andaki birçok ayetleri bu görüşe göre tevil ve tefsir ederler
(yorumlarlar)

Adem'e secde etmeyi Kur'anda belirtildiği gibi İblis (şeytan) sayarlar.

Sen ahsen surete inkr edenler
Azazİldir ki düşdi Tanrıdan dr

Sret-i Rahmana inkr eyledi Dİv-i Racım
"Ahsen-i Takvim"e inkr eyleyen şeytan odur.

Nesimî'nin dili, şiiri ve etkisi üzerindeki düşüncelerimizi başka bir yazı konusu yapmak düşüncesindeyiz. Burada yazımızı eseriyle tamamlamağı uygun buluyoruz.

Bütün kaynaklar Nesimi'nin üç dilde şiirleri bulunduğunu bildirmektedir, "Tarihü'l-İrak" adlı eserinde Nesimî üzerine geniş bilgi veren Abbas Azzavî, bu arada onun Arapça şiirlerinin, Türkçe ve Farsça şiirlerine oranla daha zayıf olduğunu bildiriyor. Bu konunun incelenmeğe değer olduğu kanısındayız.

Nesimî'nin Farsça divanları bugüne değin incelenmediği gibi, baskısı da yapılmamıştır. Ayasofya Kütüphanesinde 3977 no. da kayıtlı mükemmel bir sanat eseri olan nüsha hem Farsça hem de Türkçe divanını içine almaktadır.

Farsça divanın pek mükemmel beyaz yaldızla yazılmış orijinal bir nüshası da Konya'da İzzet Koyunoğlu müzesindedir. Nesimi'nin Farsça divanlarının çeşitli nüshaları İran ve Türk kütüphanelerinde mevcuttur.

Türkçe divanlarına gelince:

Şairin el yazısıyla meydana getirdiği Türkçe divanının Erzurum'da "Cennet Zade" Kütüphanesinde olduğu bildirilmektedir.

Şimdilik İstanbul Kütüphanelerindeki en eski ve özgün nüsha Millet Kütüphanesindeki Hekimoğlu Ali paşa bölümünde 639 no. da kayıtlı olanıdır.

Bunların dışında bir nüsha da Topkapı Müzesi Hazine Kütüphanesindeki divanlar arasında (316) numarada kayıtlıdır.

H. 1035'de Bağdat'ta Şirvanlı Mehmet Yusuf hattıyla yazılmış bir nüsha da Nuruosmaniye Kütüphanesindedir. Bu nüshada Nesimî'ye ait 69 Tuyug vardır.

Manisa Muradiye kütüphanesiyle, Konya Yusuf Ağa kütüphanelerinde de birkaç yazma Nesimi Divanı mevcuttur.

Avrupa kütüphanelerinde de Nesimi Divanın değerli nüshaları vardır, Bunlardan biri Prof. H. Ritter nüshasıdır.

H. Ritter bu nüshayı Berlin kütüphanesine göndermiştir. Biz, bu nüshanın filmlerini görebildik. Talik yazıyla çift sütun üzerine yazılmış

eski ve özgün bir divandır. Baş tarafında 15—20 savfada şairin Farsça şiirleri görülür. Daha birçok Almanya nüshaları vardır.

Leningrat Nüshası: Bu nüshadan Prof. İsmail Hikmet Ertaylan kitabında söz etmede fakat divanın niteliğini belirtmemektedir.

Bundan başka Leningrat Şark Müzesinde el yazması bir mecmuada Nesimi'ye ait "Bahrül Esrar" adlı Farsça bir kasideyle diğer bir mecmuada 9 bendden yapıli Farsça bir terci-i-bendini gördüğünü yine İsmail Hikmet Ertaylan kaydetmektedir.

Başlıca basma Nesimî divanları şunlardır:

1) Nesimî divanı ilk defa Abdülmecit zamanında Mehmet Sait'in nezareti ile 1260 (1844) senesinde Ahter Matbaasında bastırılmıştır. Bu divan büyük boyutta 133 sayfadan ibaret olup baştan 28 sayfası şairin Farsca şiirlerini içine almaktadır.

2) Bu divan h. (1286) senesinde Tasvir-i Efkâr Matbaasında basılmıştır. 183 sayfa olan divanın 32 sayfası şairin Farsça şiirlerine.

3) Küçük boyutta sarı kâğıt üzerine basılmış olan bu harekeli divan (192) sayfadır. Baştan 33 sayfası Farsçadır. Baskı tarihi h. 1286 dır.

4) Azerî Tab'ı 250 sayfadan ibaret olan bu divanın baş tarafında 7 sayfalık bir önsözü vardır. Sonunda divanda geçen Türkçe kelimelerin sözlüğü yapılmıştır. İçinde 12 adet minyatür vardır. Bu baskı öbür divanlarda olduğu gibi kafiyelerine göre değil, parçaların başladığı harfe göre düzenlenmiştir.

Bunlardan başka Nesimi'nin birçok el yazması mecmualarda Farsça ve Türkçe şiirlerine raslanmaktadır.

İBRAHİM OLGUN

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
Belleten, 1970, s. 47-68.

ŞİİRİMİZİN ÖZGÜN NAKİŞÇISI: NESİMÎ

Nesimî Azeri Türkçesi ile şiir yazan Türk dünyasının en büyük şairlerindendir. Hayatı hakkında kaynaklarda birbirini tutmayan bilgiler vardır. 807/ 1404 yılında öldürülmüştür. Ölümü için başka tarihler de ileri sürülmüş ve kaynaklarda verilmişse de başta Fuad Köprülü ve Faruk Timurtaş olmak üzere bilim adamları daha çok bu veya buna yakın tarihleri kabul ederler.

Nesimî'nin hayatı menkıbelerle süslenmiştir. O da kendinden önceki bazı şairlerimiz gibidir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hayatında bilinen en açık durum Fazlullah-ı Hurufî'ye intisabıdır. Bu sebeple Hurufilik içinde yer alır. Hurufilik, anlamından da anlaşılacağı gibi harflere mensup, harflerle ilgili, harflere tabi bir yol demektir. Gerçekten bu yolda harfler önemli bir rol oynar.

Doğum yeri olarak Şamahı'yı gösterirler. Ancak bazı kaynaklar Şirazlı olduğunu zikrederler. Âşık Çelebi'ye göre Türkmen olup Diyarbakırlıdır. Latifî Bağdat civarında Nesim nahiyesinden olduğunu, bu sebeple Nesimî mahlasını kullandığını ileri sürerse de kaynaklarda böyle bir yerin bulunmadığı söylenir. Ancak onun Nesim şehrinde öldürüldüğünü zikreden eserler de vardır. Kimileri de Tebrizlidir demişlerdir.

Şemseddin Sami Kamusu'l-a'lâm adlı eserinde, Nesim nahiyesinden olduğunu ve I. Murat zamanında Anadolu'ya geldiğini yazar. Ancak eserinde Nesim nahiyesine yer vermez. Önceden Hüseyinî mahlasını kullanırken, Fazlullah'a bağlandıktan sonra Nesimî'yi kullanmıştır.

Nesimî anlam açısından değerlendirilecek olursa, gönülleri diriltten, seher vakti esen latif rüzgârla ilgili demektir. Nesim rüzgârının edebiyatımızda da ayrı bir önemi vardır.

Nesimî'nin şiirlerinde alabildiğine bir coşturuculuk vardır. O zapt edilemeyen bir ruhun çırpınımlarını dile getirmiş ve ilahi aşkı kendine göre anlatmıştır. Bu durum Nesimî'nin samimi bir şair olduğundan kaynaklanmaktadır. Gerçekten onun içi dışı bir hâli, şiirlerinde dile gelmiştir. Kendisine “zındık” diyenler olduğu gibi, onu “aşk yolunun korkusuz yigidi, sevgiler Kâbe'sinin ileri gelen fedaisi, şaşırtıcı derecede âşık, nükteler söyleyen gönül adamı” şeklinde övenler de vardır.

Soy itibarıyla Hz. Peygamber'e dayandığı da söylenen Nesimî'nin asıl adı İmadüddin, bir başka iddiaya göre de Nesimüddin'dir. Belki de Nesimî mahlasını bu isme dayanarak kullanmıştır. Ancak divanındaki,

Arab nutku tutulmuşdur dilinden
Seni kimdür diyen kim Türkmensin

beyti Âşık Çelebi'yi doğrular mahiyettedir.

Yani Nesimî bir Türkmen'dir. Devrinin medreselerinde okuyan Nesimî iyi bir tahsil gördüğü gibi, tarikat sırlarına da ulaşmıştır. Bu durum, şiirlerinde açıkça kendini gösterir.

Bir tarafı tekke diğer yanı medrese olan Nesimî'nin Fazlullah-ı Hurufî'ye halife olduktan sonra, onun inancını yaymaya çalıştığı görülür. Nesimî bunda çok ileri gider ve vardığı yerlerde huruf ilminden, Hurufilikten bahsedip, bunu şiirlerinde dile getiriyor ve bir noktada inancını açıklıyordu. Gerçekten o, insanın otuz iki harfli Fars alfabesine benzetilen yüzündeki hatlara dayanarak yüzün Tanrı'nın tecelli yeri, güzelliklerinin görüldüğü yer olduğunu söylemekten geri kalmamıştır.

Nesimî'nin coşkun bir propaganda şairi olarak, pervasız bir şekilde, çekinmeden inandığı gibi söylemesi fitneye yol açmış, kendisinin zındıklıkla ithamına sebep olmuştur. Sonunda Halep'teki bilginler Nesimî'yi dinledikten sonra, oranın müftüsü tarafından öldürülmesi için karar verilmiştir. Derisi yüzülerek öldürülen Nesimî'nin acıklı durumu onun etrafında menkıbelerin ortaya çıkmasına yol açtığı gibi, edebiyat âleminde de geniş şekilde yer tutmuştur. Hatta Alevi ve Bektaşiler de

onu kendilerinden saymışlardır. Belki bu durum, şairin şiirlerinde dört büyük halifeden yalnızca Hazreti Ali ve Âl-i abâ'ya yer vermesinden kaynaklanmıştır.

Onun için “zındık” diyenler ile Hak âşığı olarak hâline acıyanların iddialarına bakılırsa her iki tarafın da haklı olduğu söylenebilir. Çünkü Nesimî Divanı’ındaki şiirlerde bu iddialar için yeterli miktarda deliller vardır. Ancak sonradan Hurufilikten döndüğü ve tövbe ettiği de bazı dinî kaynaklarda zikredilmektedir. Hayatının menkıbelerle örülmesi, onun için çeşitli yerlerde mezarının bulunduğunu da beraberinde getirmiştir. Ancak şairin Halep’te öldüğü ve türbesinin de öldüğü yerde olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Nesimî, edebî durumunu tahsilinin genişliğine ve derinliğe borçludur. Ayrıca bir seyyah gibi gezip dolaşmasının da bunda büyük payı vardır. Doğup yaşadığı bölge onun zahirî ve bâtını ilimlerde yetişmesinde başlıca amil olmuştur. Arapça ve Farsçayı en iyi şekilde bilen şair, Farsça şiirler söylemiş ve bu dilde bir divan bırakmıştır. Yazdığı Arapça gazelleri ve mülemmaları da vardır. Zaten kaynaklar onun Türkçe, Farsça ve Arapça olarak üç dilde şiirler yazdığını zikretmişlerdir.

Türk edebiyatı tarih içinden gelirken İran ve Arap edebiyatında karşılaştığı mazmunları Nesimî’nin yaşadığı yüzyılda kendisine mal etmeye başlamıştır. Nesimî ile birlikte Türk edebiyatında Kadı Burhaneddin ve Ahmedî gibi büyük şairlerin XIV. yüzyılın ikinci yarısında yetişmeleri, bu üç şairin mazmunları şiirlerinde kullanmaları onlara bir noktada kurucu şairler olarak bakmayı da gerektirir.

Her üç şairin yüksek ve üstün tahsil görmeleri, Arapça, sarf, nahiv, kelam, hadis, tefsir okumaları, Kur’an-ı Kerim’i ezberlemeleri, edebiyat bilgileri ile donanmaları, Fars ve Arap edebiyatlarını en iyi şekilde bilmeleri sanatlarında büyük rol oynamıştır. Bütün bu birikimler şiirlerine de aksetmiştir.

Nesimî de bu üç ayaktan biri olmuştur. Türk edebiyatına bakıldığı zaman on dördüncü yüzyılı bu üç şairin büyük divanları ile kapatırız. Bu yüzyılın başında Yunus Emre’nin divanı vardır. Ondan yüz elli sene öncesinde ise Ahmed Yesevî (ö.1166)’nin Divan-ı Hikmet’i görülür. İşte XIV. yüzyılı kapatırken Türk edebiyatında beş divanın varlığı ile karşılaşırız. Ancak Türk edebiyatı XI. yüzyıldan başlayarak XV. yüzyıla gelinceye kadar, mesnevi alanında bir hayli eser vermiştir.

İşte bu edebî eserlerle birlikte kendinden önceki İran ve Arap şairlerinin şiirlerini okuyarak kendini en iyi şekilde yetiştiren Nesimî'nin sanat hayatını iki devrede ele almak gerekir.

Hayatının ilk devresinde Hakk'ı, aşkı, doğru yolu arayan bir Nesimî vardır. Bu dönemde Celâleddin-i Rumî'nin tesirindedir. Mevlevî tarikatı bu ilginin çekim merkezi olduğundan şair bu yolun zikir ve ayinlerine yabancı kalmamıştır. Bu devre ait şiirleri bir divançe teşkil edecek kadardır. Mesnevi, gazel ve tuyuğları vardır.

Şairin dili daha açılmamıştır. Duygu ve fikirleri anlatımda zorlanan şair, coşkulu sanat denen lirizme de ulaşamamıştır. Hatta onun bu ilk şiirlerinde Seyyid, Nesimî, Hüseyinî, Seyyid Nesimî ve Naîmî gibi farklı isimler kullanması, mahlas seçmede bile bir kararsızlığın içinde bulunduğunu göstermektedir. Bunun yanında Nesimî'nin didaktik, yani öğretici yönünün ağır bastığı bu şiirlerde aruz kusurlarına rastlamak da mümkündür.

Nesimî'nin şiirlerinin asıl coşkulu devri Fazlullah ile buluştuktan sonradır. Bâtınî inançlara ilgisiz kalmayan şair, Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın deyimi ile Fazlullah'ın keşfettiği yedi hattı, her türlü dinî tekâlifi anlamak ve ilahi sırları çözmek için yeterli buldu. Böylece Kur'an-ı Kerim'in sırlarının çözüldüğüne inandı. Fazlullah'ın dervişleri arasına katıldığı gibi onun büyük bir propagandacısı da oldu. Hayatının bu ikinci döneminde dili açıldı, coşkulu şiirler söylemeye başladı.

Deryâ-yı muhîr cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi

Sırr-ı ezel oldı âşikâre
Ârif nice eylesün müdâre

beyitlerinde görüldüğü gibi kendisini her tarafı kuşatan bir deniz ve arif olarak görmeye başladı. Kur'an ve hadisleri kaynak olarak kullanan şair, bunlardan kendi yoluna uygun olanları seçerek şiirlerine yerleştirmesinin yanında "Hazreti Muhammet'e hitap eden ayetleri, Hazreti Ali için kullanmakta bir sakınca görmedi". Bu açıdan bakılınca Nesimî'de her şeyin karışık olduğu görülür. Bir bakarsınız itikadı anlatır, bir de bakarsınız o yoldan ayrılmıştır. Şiirlerinde ayet ve hadisleri en uyumlu şekilde kullanan Nesimî daha ziyade On İki İmam için şiirler yazmıştır.

Yâ resûl-i fahr-ı âlem seyyid ü zât-ı sıfât
Bahr-ı zâtın gevherisin hem sıfâtın ayn-ı zât

diye başlayıp

Yâ şefîü'l-müznibîn rahm it Nesîmî'ye bugün
Hâsılum iki cihânda sensin iy pâkîze zât

şeklinde biten naatı bir tarafa bırakılırsa, şair diğer naatlarında Hazreti Muhammet'ten sonra, Hazreti Ali'yi ve diğer imamları konu edinir. Her ne şekilde yazarsa yazsın Nesimî'nin yazdığı naatlar sekizi bulur.

Ben ol sâdık-ı kavlem ki Ca'feri'yem
Hakikat söylerem Hak Hayderi'yem

matlı gazelinde Caferi, Hayderi, Kamberi olduğunu söyler. Bu sebeple hiçbir şiirinde ilk üç halifeye yer vermemiştir. Bunun yanında, bildiğimiz kadarıyla, Nesimî edebiyatımızda ilk elifname yazan şair olarak görülür. Yazdığı elifnameler elif harfinden başlayarak ye harfine, daha sonra ise, Arap alfabesine eklenen çim, je ve gef harflerine de yer verir. Bazen bu sıra tersinden yani ye harfinden başlayarak elife ulaşır. Onun divanında yer alan bu şekildeki şiirlerin sayısı üçü bulur. Ayrıca tevhit türünde bir de gazeli vardır.

Nesimî sanat görüşü olan bir şairdir. Türkçeyi asrında, Yunus'tan sonra en iyi kullanan şair odur. O da Yusuf Has Hacı, Âşık Paşa ve Yunus Emre gibi söze büyük önem verir.

Elfâz-ı Nesîmî gör ne cândur
Deryâ-yı muhît ü dürr ü kândur

Doğru söz doğrar hasûdun bagrını şol maniden
Münkire oldı Nesîmî'nün kelâmı Zülfikar

Ey Nesîmî dem-i Îsâ didiler nutkuna kim
Nefesi urdı lebün kim dem-i Îsâ didiler

Hem fakîrem hem dilenci hem melik hem pâdişâh
Hem benem üstâd-ı sanat hem anun müzdûruyam

Kulagı ârifün tâ kim Nesîmî'nün sözün dinler
Sadef teg incüler dolar dür agzı şâhvârından

Biz ki mani gülşeninde söylerüz bülbül kimi
Hasret iltür lutf ile tûtî-i şekkerhâ bizüz

Gerçi sözi Nesîmî'nün kâbil-i kimyâ imiş
Taş u hadîde sanma kim harc ide kimyâsını

Vafunda Nesîmî sözünü arşa çıkardı
Hansı sadefün incüsü buldı bu nizâmı

beyitlerinde sanatı ile övünür.

Buldı Nesîmî vashı vashı Nesîmî buldı
Üstün kamudan sözü sözü kamudan üstün

derken kendine olan güvenini de açığa vurur.

Söyledi zâhir Nesîmî şirini virdüm cevâb
Rûh-ı Kudsî kıldı tahsîn didi kim Selmân budur

beytinde de kendini Selmân'a benzetir. Gerçekten Nesîmî söze büyük önem verir.

Dinlegil bu sözi ki cândur söz
Âlem-i âsumân u mekândur söz

diye başlayan ve

Ârif anlar sözünü muhtasar it
İy Nesîmî çü bî-kerândur söz

beyti ile biten şiiri onun bu konuya olan düşkünlüğünü gösterir.

Divan şairlerimizin hemen hepsinin yolu Nesimî'de birleşir. Bu açıdan bakılınca Ahmedî, Bakî ve Nedîm'e, Ahmet Paşa ve Fatih (Avnî)'ten Kanunî (Muhibbî)'ye kadar pek çok şairin ondan etkilendiğini görmek mümkündür. O edebiyatımızda görülen ilk müstezat, ilk terci-i bent yazan şairimizdir.

Kısaca söylemek gerekirse Nesimî Divanı eski şiirimizin kaynağı ve bütün şairlerin yollarının bu kaynağa uğradığı yerdir. O aruzu en iyi şekilde kullanmıştır. Bunun yanında iktibaslara çok yer vermiştir. Ayet ve hadisleri şiirine katmada çok ileri giden bir şairdir. Bu açıdan baktığımızda Türk edebiyatına Nesimî gibi başka bir şairin bulunmadığını görürüz. Tasavvufa şiirlerinde en geniş şekilde yer veren şairlerimizin önde gelenlerindendir. Bu yönü ile de tesiri başta

Erzurumlu İbrahim Hakkı olmak üzere hemen her şairde görülür. Mansur'u dilinden düşürmez ve ona şiirlerinde büyük yer verir.

Kullandığı Türkçe Azeri dairesine ait olmakla çağdaşı Kadı Burhaneddin'den daha canlı bir dil kullanır. Kadı arkaik kelimeler kullanmakla, daha çok kendi asrında kalırken, Nesimî, belki de bir propaganda şairi olması sebebiyle hep geleceğe açılır ve canlı, hep taze kalacak olan bir dil kullanır ve şiirini kanatlandırır. Bu bakımdan Yunus'a benzer.

Onun şiiri canlılığını biraz da tekrarlardan ve Türkçenin ahenginden alır. Bu tekrarlarda eski şiirimizin ve Kutadgu Bilig devrinin ön kafiyesini de kullanır. Türkçenin sırrına vâkıf bir şairdir. Çeşitli şiirlerindeki bazı beyitleri değişik şekillerde tekrar gibi karşımıza çıkar.

Kısacası Nesimî dili çok iyi kullanan ve kullanmanın sırrına ermiş bir şairdir. Üslubunun canlılığını borçlu olduğu bir başka husus da sorulu cevaplı bir dil kullanmasıdır.

Âlemde bu gün sencileyin yâr kimün var
Ger var dir isen yoh dimezen var kimün var

(Bugün dünyada senin gibi sevgili kimin vardır.
Eğer yok dersen ben kimin böyle sevgilisi var demem.)

Dildâr-ı mecâzî bulunur âşıka yüz min
Benzer sana tahkîkda dildâr kimün var

(Âşık için yüz binlerce geçici sevgili bulunur; ancak
gerçekte sana benzer hakiki sevgili kimin vardır.)

Mahbûb kamer yüzlü boyı sidre yüküştür
Yanagları gül la'î-i şeker-bâr kimün var

(Sevgili ay yüzlü boyu Sidre'ye ulaşmıştır; işte yanakları
gül gül; dudağından şeker saçılan bir sevgili kimde vardır.)
(Bakınız: Gazel 1)

Onda divan edebiyatının mazmunları çağlar. Sonra eski Türk zevkinden gelen musammat, yani şiirini dörtlük şekline gelebilecek beyitlerle yazması da dikkat çeker. Ayrıca hitaplar, karşısındaki okuyucuya seslenmekle de şiirinde bir başka canlılığa açılır. Hatta bu yönü ile daha baskın ve daha tesirli görünür. Bir de sorular üslubuna ayrı bir canlılık getirir. Bunlarda felsefi taraf ağır basar.

Tabii, Nesimî'nin şiirlerinde samimi olması ve gönlünden koptuğu şekilde söylemesi de onun diğer bir özelliğidir. Onda "takiyye" yoktur ve söylediklerinde samimidir. Bu açıdan bakınca ölüme bile çekinmeden gittiğini belirtmek gerekir.

Şiirlerinde insan yüzüne, insan vücuduna büyük yer verir. İnsan vücudunu benzettiği çeşitli unsurlarla dile getirir.

Yüzün âyine-i ehl-i safâdur
Sözün bu derdüme her dem devâdur

(Ey sevgili senin yüzün gönül sahiplerinin aynası;
sözün de her an derdime ilaçtır.)

Boyun Tûbâ la'lündür âb-ı Kevser
Şarâb-ı la'lünüz nutk-ı Hudâdur

(Boyun Tuba ağacı, dudağın Kevser şarabıdır; gerçekte
dudağımızdan dökülen şarap, sözler de Hakk'ın sözleridir.)

Kaşun mihrâbına aynun imâmı
Kılur men secdeyi bi'llâh revâdur

(Senin mihraba benzeyen kaşına aynen imam gibi
ben de secde ederim; bu benim için küfür değildir.)
(Bakınız: Gazel 6)

Bu durumu sayılarla harflerle birleştirir ve öyle anlatır. Pek çok gazeli bunu konu edinir. Bazı şiirleri resim gibidir. Ayrıca mevsimlere, günlere ve sayılara şiirlerinde geniş yer verir.

Gerçi Nesîmî'nin sözü vahy-i Hudâ-durur
Sen niçün olmayasın tâlib-i kalb-i en-temût
92/30, 271/316

beyitlerinde Mevlâna gibi konuşur.

Sakla gönlüm gözgüsin sındurma firkat taşıla
Sındugından sonra bir daha bütün olmaz zücac
96/32

beyti ile Yunus'a uğrayarak, ondan daha da ötedeki edebiyatımızın
başında bulunan büyük şair Yusuf Has Hacıp'ten ses getirir. Şiirinde
kendisi vardır. Yine,

Gönül virme cihâna bî-vefâdur
Gönül virmek ana ayn-ı hatâdur
175/161

matlai ile başlayan gazeli, başta Yusuf Has Hacıp olmak üzere Yunus ve
Âşık Paşa'ya, oradan da Nesimî'ye gelir. Sonra da bütün divan
şairlerinde yankılanır.

Nûşîn lebinün lâli lâli lebinün nûşîn
Şirin severem cândan cândan severem şîrin

(Dudağının şarabı tatlı, şarabı dudağına
tat vermiş; seni candan tatlı severim, seni sevmek tatlıdır.)

Hûrî yüzünü görse görse yüzünü hûrî
Miskîn olur ol hayrân hayrân olur ol miskîn

(Cennet kızı yüzünü görse eğer cennet kızları yüzünü görse
o kendini kaybeder, onlar kaybeder kendilerini.)

Tûbâ kadini yârün yârün kadini Tûbâ
Temkîn kıluram cândan cândan kıluram temkîn

(Sevgilinin Tuba boyu, Tuba boyu sevgilinin ben onu
candan temkin kılarım, ona canımda yer veririm.)
(Bakınız: Gazel 5)

gazeli baştan başa akis sanatına ayrılmıştır. Bu sanata edebiyatımızda ilk yer veren şair, bildiğimiz kadarı ile yine Nesimî olmuştur. Bazen, Yunus'tan aldığı bir sesle, Kaygusuz Abdal'ı andıran ve onu müjdeleyen, hatta şathiye kaçan bir tarafı da görülür.

Küllî mekânı gevherin gevhere kân mısın nesin
Uşbu sıfât u hüsn ile cân u cihân mısın nesin
291/348

beyti ile başlayan gazeli buna örnek teşkil eder.

Şehr-i cân içinde cânlar cânıyam
Kâinâtun tahtının sultânyam
60/9

beytindeki “cânlar cânı” tabiri ile Yunus'tan ve Âşık Paşa'dan ses getirir. Yine bazı beyitleri Âşık Paşa'ya dayanır.

Ne mushafdur ki hüsnün âyetini
Beyân itdükçe akl andan düşer dūr
118/71-6

beyti ile bütün şiirlerinin özüne gitmek mümkündür.

Gülistânun güli sensüz dikendür
Bana sensüz gül ü bustan gerekmez
182/174-5

derken, bir yanına Yunus'u, diğer tarafına da XVII. yüzyılın şuh şairlerinden Bahâî'yi alır ve ikisi arasında gider gelir. Yine bazı şiirleri hem Yunus hem de Şeyyad Hamza'ya dayanır. Bu bir noktada ölümün yakınlığını ve hayatı ele alması demektir.

Bî vefâsına dünyede umma vefâ
Çünkü yokdur dünya yokdan ne safâ

Rencine düşüp anun çekme cefâ
Bulmaz anun hastası hergiz şifâ

tuyuşu da kendi inanç ve düşüncesini verir. Aslında Hayyam'dan gelen

ve öğüde açılan bu söyleyiş bütün şairlerimizi etkilemiştir. Bu durum yine Hayyam'dan tercüme olan,

Böyledir âdet-i dîrînesi zâlim dehrin
Düşme fersûde hayâtın gamına derdine dil

Çekme âlâmını beyhûde yere varla yokun
Olan oldu olacaksa daha meydânda değil

söyleyişine bağlıdır. Burada şunu da belirtmek gerekir. Türk edebiyatında tuyuğ denince Kadı Burhaneddin akla gelir, ancak Nesimî'nin tuyuğlarını da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu açıdan bakılınca her iki şairin aynı zaman dilimi içinde tuyuğlar yazdıklarını ve bunda ortak olduklarını bilmemiz lazımdır.

Nesimî kendi devrinin şairlerinden olan Ahmedî ile aynı söyleyişte şiirler de yazar; ayrıca bu şiir Ahmed-i Dâî'ye kadar gelir. Böylece nazire edebiyatımızın başlarında yer alır.

Zülfünü anber-feşân itmek dilersin itmegil
Gâret-i dîn kasd-ı cân itmek dilersin itmegil

(Zülfünü koku saçan anber etmek istiyorsun, bununla dinimi yağmalamak, canımı da almak istiyorsun, yapma, bundan vazgeç.)

Burka'ı tarh eylemişsin iy kamer yüzünden uş
Fitne-i âhir zamân itmek dilersin itmegil

(Ey ay yüzlü sevgili yüzündeki örtüyü kaldırıp atmak istemişsin; böyle yapmakla ahir zaman fitnesini ortaya çıkarmak, âşıkları peşine düşürmek istiyorsun yapma, etme.)

Hatt u hâlin matıku't-tayr oldı ehl-i vahdete
Kuş dilin sen tercemân itmek dilersin itmegil

(Senin yüzündeki tüyler ve benler birlik içinde olanlara kuş dilinden söylüyor, sen kuş dilini anlatmak istiyorsun, bunu yapma.)
(Bakınız: Gazel 7)

gazeli buna örnektir.

Ancak o edebiyatımızda Fatih (Avnî), Kanunî (Muhibbî), Fuzûlî, Bakî ve Nedim'den Erzurumlu İbrahim Hakkî'ya kadar hemen her şairimizde tesirini gösterir.

Şairin,

Nigârûm dilberûm yârûm enîsûm mûnisûm cânûm
Refîkûm hem-demûm ömrûm revânûm derde dermânûm

(Sevgilim, gönül verdiğim, yârim, dostum, can ciğer arkadaşım, canım, yoldaşım, sohbet arkadaşım, ömrüm, birlikte koşulup gittiğim, derdimin dermanı!)

Şehûm mâhum dil-ârâmûm hayâtûm dirliğûm rûhum
Penâhum maksadûm meylûm medârum fikrûm ü cânûm

(Padişahım, ayım, gönlümün eğlencesi, hayatım, ruhum, sığınağım, maksadım, etrafında dönüp dolaştığım, canım, düşüncemde devamlı olan, hiç aklımdan gitmeyen sevdiğim.)

Kamer-çehrem perî-ruhum zarîfûm şûhum u şengûm
Semen-bûyum gül-endâmûm zehî serv-i gülistânûm

(Ay yüzlüm, peri yüzlüm, ince, kırılgan gönül alan sevgilim, yasemin kokulum, gül boylum, gül bahçesinin servisi.)
(Bakınız: Gazel 4)

gazeline, XVI. yüzyılın hükümdar şairi Kanunî aşağıdaki şekilde tanzir ederek ses vermiştir.

Abîrûm anberûm varum habîbûm mâh-ı tâbânûm
Enîsûm mahremûm varum güzeller içre sultânûm

Hayâtûm hâsılûm ömrûm şerâb-ı Kevserûm adnûm
Bahârûm behcetûm rûzum nigârûm verd-i handânûm

Çenârûm seyr ü seyrânûm gülistân ile bustânûm
Merâmûm dürr-i şehvârûm sabâhum sohbetûm şâmûm

Burada şunu da belirtelim. Türk edebiyatını sadece kendi devri ile değil, bütün zamanları ile yaşadığı asra kadar inceden inceye gözlemleyen ve

bütün şairleri süzgeçten geçirircesine birbirleri ile karşılaştıran Türk edebiyatının büyük şairi, Türkçe âşığı Ali Şir Nevaî de Nesimî'yi bütün şairlerden üstün görür. Pehlevân Muhammed ile yaptığı bir konuşmada şunları söyler:

“Suâlimiz budur ki şiirleri zaman sahifesine geçen Türkçe şiir yazan şairlerden hangisi daha iyi söylemektedir ve senin inancın hangisinin daha iyi söylediği yolundadır ve sen hangisini beğenirsin: Fakir, hepsi iyi söylemektedirler ve ben beğenirim, dedim.

Pehlivan, sen yapmacık davranışı ve alçak gönüllülüğü bırak, doğruyu söyle. Hepsini beğeniyorum, dersin; fakat hepsi bir değildir, elbette aralarında fark var.

Fakir, şu an değeri herkesçe kabul edilen ve bu kavmin üstadı ve söz meliki olan Mevlâna Lutfî, dedim.

Dedi ki niçin Seyyid Nesimî'yi demedin:

Fakir, hatıra gelmedi, dedim. Seyyid Nesimî'nin nazmı başka tarzdadır ve zâhir ehli şairleri gibi nazm söylememektedir. Ve bu suâlde senin maksadın mecaz yolunda söz söyleyen halk idi. Pehlivan itiraz ederek kinâyeli dedi Seyyid Nesimî varken, Lutfî nazmını beğenmen uygun düşer mi: ve durum şu ki Seyyid Nesimî'nin nazmı zâhiren mecaz tarafına, mâna yönünden hakikat tarafına yönelir.”

Görüldüğü gibi Nevaî bu durumu, şiir ve şairler üzerine karşılıklı konuşmalarında etrafındakilerle paylaşır ve samimiyetle dile getirir. O, Nesimî'nin arif bir şair olduğunu, söylediği gibi zahir ehlinece anlaşılamadığından sonunun kötü bir şekilde bittiğine de hayıflanır.

Bütün bunları da göz önüne alırsak, Türk edebiyatında ortaya çıkan şairler, hangi bölgede yetişirlerse yetişsinler bu yoldan geçerken muhakkak Nesimî'nin bulunduğu yerden geçerler ve hepsinin kapısı onun eğleştiği saraya açılır.

PROF. DR. KEMAL YAVUZ

Dil ve Edebiyat Dergisi,
Ağustos 2011, Sayı: 32, S. 26-35

ŞEHİTLER ŞAHI: SEYYİD NESİMÎ

GİRİŞ

Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam
Gevher-i lâmekân benem kevn ü mekâna sığmazam

İnsanlık tarihi, bir açıdan insanın insana uyguladığı şiddetin tarihidir. bir başka açıdan ise, düşünce ve inançlarını canları pahasına savunan ve canından olan insanların, ölümlerinden sonra yankılanan, süregiden, çınlayan çığlıklarının tarihidir.

Seyyid Nesimî her iki bakış açısının da öznesidir.

Seyyid Nesimî üzerine bilinenler ne yazık ki yeterli değildir. Sınırlı sayıda yazılı kaynakta anılmakta daha çok söylencelerden ve yapıtlarından yola çıkılarak hakkında bilgi edinilmektedir. İşin iyi yanı, Türkçe ve Farsça Divanı ve Arapça bir divan boyutunda şiirleri elimizdedir. Mukaddimet-ül-hakayık adlı ona ait olduğu kabul edilen düzyazı bir yapıtı ile İnsan adlı bir risalesi vardır.

Seyyid Nesimî'nin 1369/1370 yılında Şamahı'da doğduğu, küçük yaşta Kuran'ı öğrendiği, klasik İslâm eğitimi aldığı, Türkçe-Farsça-Arapça bildiği, önce Hallac-ı Mansur'un gönül dostu Şeyh Şibli'ye daha sonra Esterabi Fazlullah'a bağlandığı, Hurufilik öğretisini benimseyerek başarılı bir propagandacı olduğu, Fazlullah'ın sağlığında ve ölümünden sonra Anadolu, Azerbaycan, Irak, İran, Suriye'de pek çok yere giderek

görüşlerini yaymaya çalıştığı, son olarak Halep'te "Enelhak" dediği için 1417 yılında Emir Yeşbeğ zamanında derisi yüzülerek öldürüldüğü kabul edilir.

ADLARI VE UNVANLARI HAKKINDA

Gel râzını fâş etme kâmu halka Nesîmî
Çün dünyede bir mahrem-i esrâr bulunmaz

Seyyid Nesîmî'den söz eden kaynaklarda onun için pek çok niteleme vardır.

Göz atalım:

1. Nesîmü'd-din-i Tebrîzî

İbnü Hacer El-'Askalâni, Enbâ'ü'l-Gumr fî Ebnâ'i'l-Umr adlı yapıtında Nesimi'den Nesîmü'd-din-i Tebrîzî diye söz eder.

2. Nesîmî-i Şirazî

Rıza Kulı Han-Hidayet, Rıyâzu'l-Ârifin adlı yapıtında Nesimi'den adı Nesîmî-i Şirazî'dir, namı Cenab Seyyid İmâdü'd-din'dir diye söz eder.

Hacı Mirsa Hasan Hüseyinî Fesâî, Fars-name-i Nasirî adlı yapıtında Nesimi'den adı Nesîmî-i Şirazî'dir, namı İmâdü'd-din'dir diye söz eder.

Muhammed Ali et-Tebrizî, Reyhanetü'l-Edeb adlı yapıtında Nesimi'den Seyyid İmadü'd-din Şirazî diye söz eder, Nesîmî mahlasını kullandığını bildirir.

3. Emir Seyyid İmadü'd-din Nesîmî

Emir Kemalü'd-din Hüseyin, Mecalisü'l-Uşşak adlı yapıtında Nesimi'den Emir Seyyid İmadü'd-din Nesîmî diye söz eder.

4. Seyyid Nesîmî-Seyyid İmadü'd-din

Kastamonulu Latifî, Tezkire-i Latifî adlı yapıtında Nesimi'den Seyyid Nesîmî diye söz eder, asıl adının Seyyid İmadü'd-din belirtir, mahlas

olarak Nesîmî'yi kullandığını bildirir.

Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ adlı yapıtında Nesimi'den Nesîmî Âmidî diye söz eder ve gerçek adının İmâdü'd-din olduğunu söyler.

Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ adlı yapıtında Nesimi'nin namı İmâdü'd-din'dir.

5. Emir Seyyid Nesîmî

Ali Şîr Nevâî, Mecalisü'n-Nefâis adlı yapıtında Nesimi'den Emir Seyyid Nesîmî diye söz eder.

6. Muslihü'd-Din

Ali Emîrî Efendi, Esâmî-i Şuarâ-yı Âmid adlı yapıtında Nesimi'nin adının Muslihü'd-Din olduğunu söyler.

7. Seyyid Ömer İmâddüddîn Nesimî-Şeyh İmâdü'd-Din Seyyid Ömer Nesimî Mehmet Tahir Bursalı Osmanlı Müellifleri adlı yapıtından Nesimi'den Şeyh İmâdü'd-Din Seyyid Ömer Nesimî diye söz edilmektedir.

Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâili adlı yapıtında Nesimi'den Seyyid Ömer İmâddüddîn Nesimî diye söz edilmektedir.

8. Diğerleri

Muhammed Râgıp el-Halebî Tabbâh, A'lâmü'n-Nübelâ bi Târihi Halebi's-Şehbâ adlı yapıtından Nesimi'nin ismi'nin Ali olduğunu söyler.

Vecihi Timuroğlu İnançları Uğruna Öldürülenler adlı yapıtında Nesimi'nin gerçek adının Ömer olduğunu ileri sürer.

Bazı kaynaklarda ise Nesimi'nin adı Mir Nesîmî'd-din Muhammed (Tahran Üniversitesi Kütüphanesi Fihristi, Seyyid Muhammed Mişkât'ın Bağış Kitapları), Nesimü'd-din Ebû Sa'id şeklinde geçmektedir.

Şiirlerinde Hüseyinî, Seyyid, Seyyid Nesîmî gibi mahlasları kullanan Seyyid Nesîmî'nin gerçek adının Ali mi? Ömer mi? olduğu hâlâ tartışma konusudur.

Hasta-dil miskîn Hüseynî sâ'il olmuş gör ne der
Bu teheccî kim okursun dersi kandandır değil

* * *

Seyyid dahî epsem ki ezelden şeh-i takdîr
Her kimseye öz kadri ilen sundu nevâle

* * *

Fakirin miskinın Seyyid Nesîmî
Nem ola rûy-ı zerdîr armağanım

Onun için çeşitli kişilerce atfedilen İmâdüddin, Muslihüddin gibi nitelemeler için şunları söylemek olası: İmâdüddin “dinin direği”, Muslihüddin “dini ıslah eden” anlamına geliyor, bu nitelemeler Nesîmî’ye duyulan saygı nedeniyle kullanılan unvanlardır.(Kemal Edip Kürkcüoğlu, Seyyid Nesîmî Dîvanı’ndan Seçmeler, Ankara, 1985)

“Hüseynî” mahlasını Seyyid Nesîmî Fazlullah’a bağlanmadan önce kullanmıştır. Hallâc-ı Mansur’un adına atıfla kullandığı düşünülebilir.

“Şeyh” unvanını Fazlullah’a bağlanması ile ilgili olduğu, Hurufilik görüşüne katılması nedeniyle verildiği kabul edilmektedir.

Bilindiği gibi, Hz.Muhammed’in kızı Hz.Fatıma’dan doğmuş ve Hz. Ali’nin oğlu Hüseyin soyundan olanlara “seyyid” denilmektedir.

Seyyid Nesîmî gerçek bir seyyid mi dir? Yani soy bağı taşımakta mıdır? Kesin olarak bilinmemektedir.

Gerçi bugün Nesîmî’yem, Haşimî’yem, Kureyşî’yem,
Bundan uludur âyetüm, âyet ü şâna sığmazam.

[Günümüz diliyle: Bugün adım Nesîmî diye anılıyor ama ben aslında Haşimi ailesinden, Kureyş kabilesindenim. Benim varlığım (âyetim) görüntülere ve şana şöhrete sığmaz ki.]

diyen Nesîmî için, bu ikilikteki duygu ve düşüncelerinin, seyyid olmaktan çok, yani soy bağı taşımaktan çok, Hz. Peygamber’e duyduğu sevgi ve bağlılıktan söylediği kabul görür.

“Nesîmî” mahlası hakkında Kastamonulu Latifî, Tezkire-i Latifî adlı yapıtında Seyyid Nesimi’nin “Bağdat diyarında Nesim adlı nahiyedendir. Bundan dolayı Nesimi olarak mahlas almıştır” der. Yani, Seyyid Nesîmî’nin Nesîmi mahlasını Nesim yer adına nispetle kullandığını ileri sürer. Ama, yer adını mahlas olarak seçmek geleneğimizde yok gibidir. Nesîm sözcüğü Arapça’da çölde esen rüzgâr, hafif esinti, sabahla gelen rüzgâr anlamları taşır.

“Nesîmî” mahlasını Fazlullah tarafından kendi mahlası olan Naîmî’ye ölçü ve ses yakınlığı nedeniyle verildiği kabul edilir. Bir tuyuğ’unda yer alan “Adımı Hakdan Nesîmî yazaram” dizesi bunu gösterir.

DOĞUM YERİ VE YILI HAKKINDA

Mekânsız oldu Nesîmî mekânı yoktur anun
Mekâna sığmayan ol bî-mekân mekânı neder

Seyyid Nesimi nerede doğmuştur? Tartışmalıdır.

Doğduğu yerler olarak Bağdat yakınlarındaki Nesim kasabası, Halep’in Nesim köyü, Diyarbakır (Âmid), Tebriz, Şiraz, Nusaybin ve Şamahı ileri sürülmektedir:

1. Bağdat yakınlarında Nesîm ilçesinden olduğu?

Kastamonulu Latifî, Tezkire-i Latifî adlı yapıtında Seyyid Nesimi’nin “Bağdat diyarında Nesim adlı nahiyedendir. Bundan dolayı Nesimi olarak mahlas almıştır” der.

Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şu’arâ’da, Nâil Tuman Tuhfe-i Nâili’de aynı bilgileri yineler.

2. Halepli olduğu?

Mecelletü’n Nisâb adlı yapıtta (Müstakimzâde) Nesim denilen yerin Halep’in köylerinden biri olduğu ileri sürülür.

3. Diyarbakırlı?

Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ adlı yapıtında Nesimi için "Âmid memleketindendir" der. Ali Emîrî Efendi, Esâmî-i Şuarâ-yı Âmid adlı yapıtında bu görüşü yineler.

4. Tebrizli olduğu?

İbnü Hacer El-'Askalâni, Enbâ'ü'l-Gumr fî Ebnâ'i'l-Umr adlı yapıtında Nesimi'den Nesîmü'd-din-i Tebrîzî diye söz ederek Tebrizli olduğunu söyler.

Abbas El-Azzâvi de Tarihü'l-Irak Beyne'l İhtilaleyn Irak / Mezopotamya Tarihi adlı yapıtında Nesimi'nin Tebrizli olduğunu ileri sürer.

5. Şirazlı olduğu?

Rıza Kulı Han-Hidayet (Rıyâzu'l-Ârifin), Hacı Mirsa Hasan Hüseyinî Fesât (Fars-name-i Nasırî), Muhammed Ali et-Tebrizî (Reyhanetü'l-Edeb), Emir Kemalü'd-din Hüseyin (Mecalisü'l-Uşşak)'e göre Şirazlıdır.

6. Nusaybinli olduğu?

Mehmet Tahir Bursalı, Osmanlı Müellifleri'nde "Hudavendigâr Gazî devrinde Bursa'ya kadar geldiği menkûldur. Nusaybinli olduğu yazma bir divan sırtında görüldü" demektedir.

7. Şamahı'lı olduğu?

Mehmet Kulu-zade Azerbaycan Edebiyatı Tarihi adlı yapıtında Bakü yakınlarındaki Şamahı'da doğduğunu ileri sürer.

İrène Mélikoff da Kulu-zade'nin ve diğer Azerbaycanlı bilginlerin (S. Huseynova, Halil Jusifov, Hamid Arasly) araştırmalarına dayanarak Nesimi'nin Şamahı'da doğduğuna katılır.

Biz kelâm idik ezelden nutk ile bulduk vücûd
N'eylerim da'vî edip zâhid bes esmâsında ben

Seyyid Nesimi ne zaman doğmuştur? Tartışmalıdır.

Varolan kaynaklardan hiçbirisi doğrudan Seyyid Nesîmî'nin doğum yılı hakkında bilgi vermemektedir. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1339-1344 yılları arasında gösterirse de bu bilgi kesin belgelere dayalı değildir. Yalnız, Mehmet Kulu-zade Azerbaycan Edebiyatı Tarihi adlı yapıtında Bakü yakınlarındaki Şamahı'da 1369/70 yıllarında doğduğunu ileri sürer.

ÖLÜM YERİ VE YILI HAKKINDA

Nesîmî'nin mekânı lâ-mekândır
Mekânsız âşıkın Hakdır mekânı

Seyyid Nesimi nerede ve ne zaman ölmüştür? Tartışmalıdır.

Seyyid Nesîmî'nin, Emir Kemalü'd-din Hüseyin Mecalisü'l-Uşşak'ta 1404'te, Refii'nin Beşaretname'sinde 1408'de, İbnü Hacer El-'Askalâni Enbâ'ü'l-Gumr fî Ebnâ'i'l-Umr'da 1417'de, Mehmet Kulu-zade Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nde 1417'de, Rıza Kulu Han-Hidayet Rıyâzu'l-Ârifin 1433'te öldürüldüğünü ileri sürerler. Ölüm yeri bellidir: Halep. Ancak gömüldüğü yer tartışmalıdır: Emir Kemalü'd-din Hüseyin Mecalisü'l-Uşşak'ında Halep'te, Rıza Kulu Han-Hidayet Rıyâzu'l-Ârifin'nde Şiraz'ın Zerkan köyüne gömüldüğü belirtilmektedir.

KÖKENİ HAKKINDA

Rûh-ı Kuds oldu Nesîmînin hakikat sözleri
Varlığın ortaya koydu kendi çıktı aradan

Seyyid Nesîmî için Âşık Çelebi ve Ali Emirî Türkmen'dir, diyorlar. Şiirlerini Azeri lehçesi ile yazan, Türkçe Divanı olan ve yalnız Türk yazın geleneğinde bulunan tuyuğları olan Seyyid Nesîmî'nin "Türk-Türkmen-Azeri ya da Türkleşmiş Arap kökenli olması" kabul edilir.

Şiirlerinde kökeni hakkında şöyle diyor:

Türk evine gelesin hem çü Nesîmî olasın
Bir gün ola diyesün bu cübbe vü destar denir

* * *

Arab nutku tutulmuştur dilinden
Seni kimdir diyen kim Türkmensen

* * *

Aynın hatasız ey büt-i Çin döktü kanımı
Türki Hıta'dır aslına varır hatası yok

* * *

Adımı Hakdan Nesîmî yazaram
Bil bu ma'nîden ne sîmem ya zerem
Hem hidâyet eylerem hem azaram
Hem bütü uşadıcı hem Âzerem (Tuyuğ)

ERENLERİN MİRACI 'NA VARANDA

Ger ene'l hak söylemekten dâra asılsam ne gam
Bunda Mansûrun asılmış başı ber-dâr uşta gör

Kastamonulu Latifî'nin Tezkire-i Latifî'sinde yer alan bir söylentiye göre Seyyid Nesîmî Sultan Murad zamanında Bursa'ya kadar gelmiş ve Eskişehir civarındaki Şeyh Süca tekkesinde Kemal Ümmî adındaki şair ile buluşarak Baba Sultan'ın bir koçunu habersiz olarak boş yere kesmişlerdir. Bu davranışa kınılan Baba Sultan, öfkesini belli etmeden armağan olarak Nesîmî'nin önüne bir ustura, Kemal Ümmî'nin önüne de ilmekli bir ip koymuştur. Baba Sultan bu yolla Nesîmî'nin derisinin yüzülerek, Kemal Ümmî'nin asılarak can vereceğini ima ile etmiştir. Ancak, bu üç ismin bir araya gelmesi tarihi olarak olası değildir.

Fâş eyledim cihâna ene'l hak rumûzunu
Doğru haberdır anun için dâra düşmüşüm

Kastamonulu Latifî'nin Tezkire-i Latifî'sinde yer alan bir başka söylentiye göre Seyyid Nesîmî'nin kardeşi Şâh Handan, Seyyid Nesîmî'nin,

Mansur ene'l hak söyledi Hakdır sözü Hak söyledi
Anun cezâsı gam değil bîgânedenden ger dâr imiş

ikiliği duyunca, sırrı ifşa etmeme konusunda uyarmış ve bunun üzerine Seyyid Nesîmî yanıt olarak,

Derya-yı Muhit cûşa geldi
Kevn ile mekân huruşâ geldi

Sırr-ı ezel oldu âşkâra
Aşık neçe eylesin müdâra

Yer gök arası Hak oldu mutlak
Söyler def ü çeng ü-ney Ene'l Hak

ikiliklerinin yer aldığı mesnevisini yazarak gönderir.

Latifî, sözlerini şöyle sürdürür: “Sonunda Arap imamları Haleb şehrinde bu sözlerin zâhirî, şeraite aykırıdır, diyerek katline fetva verip derisini yüzdüler. Ve sözün dış görünüşüne bakarak şeriat yolu ile amel ettiler” der.

Dâim ene'l-hak söylerim Haktan çü Mansûr olmuşum
Kimdir beni ber-dâr eden bu şehre ben sûr olmuşum

Bir başka söylence ise şöyledir: Seyyid Nesîmî'yi ortadan kaldırmaya karar verenler, bir gün kendisinden habersiz olarak, çağının içinde Kur'an'dan koparılmış bir yaprak koyarlar. Sonra bir toplulukta Nesîmî'ye: “Bir kimse Kur'an-ı kerim'i çiğnerse bu ne yapmak lâzım gelir?” diye sorarlar. Bir şeyden haberi olmayan Nesîmî: “Kur'an'ı çiğneyenin elbette katli gerekir” yanıtını verir. Bunu fırsat bilen düşmanları “Tamam, kendi hükmünü verdin!...” diyerek onu cellâda teslim ederler. Cellât sözcüğünün asıl anlamı deri yüzen demektir. Cellât Nesîmî'yi bir direğe bağlayarak, diri diri iken, derisini yüzer ve bu deriyi kıpkızıl etinin üzerine atar. Nesîmî o can acısıyla şimşek gibi yerinden fırlar ve Antep'e doğru koşmaya başlar, Antep'e girerken can verir.

Uşta Nesîmîyim bu gün kendi vücûdum şehrine
Feth eyledim Haktan bu gün hakan u sultân olmuşum

İrène Mélikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe'de olayı şöyle anlatır:

“Nesîmî’nin 1417’de şehitlik yazgısı ile karşı karşıya gelişi Halep’te oldu. Yaşamı daha az biliniyor olsa da, dehşetiyle herkesi ürperten, derisinin

diri diri yüzülerek öldürölüşü, hep anlatılagelmiş bulunuyor.

Âzerbaycan’da bugün de yaşayan, ve çağdaş dram yazarı, şair Bahtiyar Vahapzâde’nin güzel bir oyununa, Feryad’a esin kaynağı olmuş bir geleneğe göre, Halep’te “bazar” yerinde Nesîmî’nin gazelini okuyan bir genç küfürle suçlanarak tutuklanır. Mürşidinin adını vermemek için, genç, gazelin kendisinin olduğunu söylemiş ve ölüme yargı giymiştir. Nesîmî, cezânın uygulandığı yerde, ortaya çıkarak şiirin yazarı olarak yazım hakkını ister, sapkınlıkla suçlanarak tutuklanır. Ulemâ, yönetim merkezleri Tebriz’de bulunan Karakoyunlu Türkmenleri cezalandırmaya geldiğinde Memlûk sultânı Müeyyed’e onu teslim eder. Bu, cezânın sertliğini açıklayacaktır. Söylence, işkence süresince, Nesîmî’nin bir an kendini kaybetmeden, hep “Ene’l Hak” (Ben Hak’ım) demesini istiyor. Böylece, o, Türkler için, kendi uluslarının bir Mansur el-Hallâc’ı olmuştur. (s.170)

Her bir ser-i mû Mansûr olup söyler ene’l-Hak
Hakkâ mey içenler irişirler irdi zülâle

Muhammed Râgıp el-Halebî’nin Tabbâh’ın A’lâmü’n-Nübelâ bi Târihi Halebi’ş-Şehbâ adlı yapıtında, Seyyid Nesîmi hakkında, Mısır Sultanı Melikü’l-Müeyyed “... derisi yüzüle, ölüsü Haleb’te 7 gün teşhir edile, yer yer durumu her canibe duyurula, sonra vücut uzuvları parçalana, birer parçası imanlarını tağyir ettiği Zü-l Kadir oğlu Ali Beğ’le kardeşi Nâsurü’d Dîn’e ve Kara Yülük Osman’a gönderile!” hüküm tasdiki yer almaktadır.

HAKKINDAKİ SÖYLENCELERDEN BİRKAÇI

Fâş eylemişim halka ene’l-hakı vü Haktan
Bir bencileyin âşık-ı ber-dâr kimin var

Nesîmî’nin derisini yüzerlerken çok kan akmıştı. Rengi sapsarı olunca, çevresindekiler:

- Rengin neye sarardı, dediler.

Nesîmî:

- Ben sonsuzluğun ufkunda doğan aşk güneşiyim
Gün batımında güneş her zaman solar,

diye yanıt verir.

* * *

Nesîmî'nin derisinin yüzülmesine fetva veren müftü, sağ elinin işaret parmağını sallayarak “Bunun kanı da murdardır. Kazara bir uzva damlasa, şer'an o uzvun da kesilmesi lâzım gelir” demiş, tam o ânda Nesîmî'nin bir damla kanı müftünün işaret parmağına sıçramış, alandaki insanlardan biri “Müftü efendi! Fetvanıza göre parmağınızın kesilmesi lâzım gelir” deyince, Müftü pişkince yanıt vermiş “Nesne (bir şey) gerekmez, biraz suyla temizlenir”.

Bunu işiten Nesîmî kanlar içinde:

Zâhidin bir parmağın kessen döner Haktan kaçır
Gör bu gerçek âşık ser-pâ soyarlar ağrımaz

ikiliğini söylemiştir.

* * *

Nesîmî'nin derisinin yüzülmesi bitince bir de bakmışlar eğilip derisini almış ve bir post gibi sırtına vurmuş yürümüş. Kimse peşine düşmeye cesaret edememiş. Haleb'in on iki kapısında bulunan kapıcılar ve halk görmüşler ki Nesîmî derisi sırtında kapıdan çıkmış ve kayıplara karışmış. Kapıcılar ve halk bir araya gelince herkes, falan kapıdan çıktı diye iddiaya girişmiş ve anlamışlar ki Nesîmî, on iki kapıdan da çıkmıştır.

Yolda karşılaştığı biri “Bu ne hal, nereye gidiyorsun?” diye sorunca, yüzülmüş derisini göstererek “Biz aşk Kâbe'sinin gerçek yolcularıyız, ihramımız da budur” dediği söylenir.

ŞİİRLERİNDEN İKİ ÖRNEK

Merhabâ hoş geldin ey rûh-i revânım merhabâ
Ey şeker-leb yâr-ı şîrîn lâ-mekânım merhabâ

Çün lebin câm-ı Cem oldu nefha-i Rûhu'l-Kudüs
Ey cemilim ey cemâlim bahr u kânım merhabâ

Gönlüme hiç senden özge nesne lââyık görmedim
Sûretim aklım ukûlüm cism ü cânım merhabâ

Ey melek sûretli dil-ber cân fedâdır yoluna
Çün dedin lahmike lahmi kana kanım merhabâ

Geldi yârim nâs ile sordu Nesîmî neçesin
Merhabâ hoş geldin ey rûh-i revânım merhabâ

* * *

Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam
Cevher-i lâmekân benim kevn ü mekâna sığmazam

Kevn ü mekândır âyetim zâta gider bidâyetim
Sen bu nişân ile beni bil ki nişâne sığmazam

Kimse gümân ü zann ile olmadı Hakk ile biliş
Hakkı bilen bilir ki ben zann ü gümâna sığmazam

Sûrete bak vü ma'nîyi sûret içinde tanı kim
Cism ile cân benim velî cism ile câna sığmazam

Hem sadefim hem inciyim haşr ü sırât
Bunca kumâş ü raht ile ben bu dükâna sığmazam

Genc-i nihân benim ben uş ayn-ı ayân benim ben uş
Gevher-i kân benim ben uş bahr ile kâna sığmazam

Arş ile ferş ü kâf ü nûn bende bulundu cümle çün
Kes sözünü uzatma kim şerh u beyâna sığmazam

Gerçi muhît-i a'zâmım adım âdem durur âdemim
Dâr ile kün fekân benim ben mu mekâna sığmazam

Cân ile hem cihân benim dehr ile hem zamân benim
Gör bu latifeyi ki ben dehr ü zamâna sığmazam

Encüm ile felek benim vahy ile melek benim
Çek dilini vü epsem ol ben bu lisâna sığmazam

Zerre benim güneş benim çâr ile penc ü şeş benim
Sûreti gör beyân ile çünkü beyâna sığmazam

Zât ileyim sıfât ile Kadr ileyim Berât ile
Gül-şekerim nebât ile piste-dehâna sığmazam

Şehd ile hem şeker hem şems benim kamer benim
Rûh-ı revân bağışlarım rûh-ı revâna sığmazam

Tîr benim kemân benim pîr benim civân benim
Devlet-i câvidan benim îne vü âna sığmazam

Yer ü gökü düzen benim geri dönüp bozan benim
Cümle yazı yazan benim ben bu dîvâna sığmazam

Nâra yanan şecer benim çarha çıkar hacir benim
Gör bu odun zebânesin ben bu zebâne sığmazam

Gerçi bugün Nesîmîyim Hâşîmîyim Kureyşîyim
Bundan uludur âyetim âyet ü şâna sığmazam

SON SÖZ YERİNE

Gel gel beri kim savm u salâtın kazâsı var
Sensiz geçen zamân-ı hayâtın kazâsı yok

Kastamonulu Latîfî, Tezkire-i Latîfî’de Seyyid Nesimi için “Aşk meydanının korkusuzu ve cesaretlisi, muhabbet Kâbe’sinin büyük fedaisi, seyyidlerin uyulmaya lâîk olanı Seyyid Nesimi’dir” der.

İrène Mélikoff’un belirttiği gibi o Türk Hallâc-ı Mansûr’dur.

Seyyid Nesîmî Alevi-Bektaşî geleneğinde Hayatî, Fuzûlî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemînî, Vîrânî ile birlikte “yedi ulu ozan”dan biri kabul edilir. Alevi-Bektaşî ayin ve nefeslerinde Nesîmî’nin adı sıkça geçer. Alevi-Bektaşî menâkıbnâmelerinin çoğunda ismine rastlanır. Erenlerin serdengeçtisi, şehitler şahı nitelemeleri ile anılır.

Alevi - Bektaşı geleneğinde Dar'ın üçüncü piri Seyyid Nesîmî'dir, dizüstü duruşla derisi yüzölmeye hazır konumda duran can, hem Nesîmî'nin acısına katıldığını, hem de yolundan dönmeyeceğini bildirir. Seyyid Nesîmî ikrarından-imanından dönmemenin, acı ve işkencedeki direnişin simgesidir.

Gerek Divan Edebiyatımız gerekse Tasavvuf Şiirimiz Seyyid Nesîmî'nin lirik şiirleriyle varlığını sürdürebilmiş, gelişebilmiştir. Kur'an'dan bu denli yararlanan başka bir Türk şairi yoktur. Seyyid Nesîmî yalnız Anadolu'da değil, Türkçe konuşulan tüm ölkelerde hâlâ bilinmekte, anılmaktadır.

TUĞRUL ASİ BALKAR

<https://bachibouzouck.com/>, 13 Mayıs 2005

Not: Bu e-kitap Şiir Parkı sitesi tarafından ticari olmayan kişisel kullanımınız için yayınlanmakta olup onu bilgisayarınıza indirebilirsiniz ancak kopyalanması, gerçek veya elektronik ortamlarda yayınlanması, dağıtılması, ya da satılması hususu Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve uluslararası yasalarla korunmaktadır ve telif hakları temsilcisinin önceden yazılı iznini gerektirir.